

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA

Katedra geografie

Diplomová práce

Bc. Radek Rozsypal

Židé a judaismus ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň ZŠ

Bibliografický záznam

- Autor (osobní číslo):** Radek Rozsypal (D180737)
- Studijní obor:** Učitelství technické a informační výchovy pro střední školy
a 2. stupeň základních škol
Učitelství geografie pro SŠ (Z – ZTVIT)
- Název práce:** Židé a judaismus ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň ZŠ
- Title of thesis:** Jews and Judaism in selected textbooks for the 2nd grade of elementary school
- Vedoucí práce:** Mgr. Jan Hercik Ph.D.
- Rozsah práce:** 83 stran, bez příloh
- Abstrakt:** Práce analyzuje témata Židé a judaismus ve vybraných učebnicích zeměpisu, dějepisu a občanské výchovy pro 2. stupeň základních škol. Analytická část práce obsahuje popis tématu Židé a judaismus z hlediska obsahu v RVP ZV a samotnou analýzu tématu ve vybraných učebnicích.
- Klíčová slova:** Židé, judaismus, učebnice, strukturní komponenty, funkce učebnice, RVP
- Abstract:** The thesis analyzes the topics of Jews and Judaism in selected textbooks of Geography, History and Civics for the 2nd level of primary schools. The analytical part of the thesis contains a description of the topic Jews and Judaism in terms of content in the FEP ZV and the analysis of the topic in selected textbooks.
- Keywords:** Jews, Judaism, textbooks, structural components, textbook functions, FEP

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci vypracoval samostatně pod vedením Mgr. Jana Hercika Ph.D. a uvedl veškeré literární a další zdroje, které jsem při jejím vypracování použil.

V Olomouci dne 5. prosince 2021

.....
Radek Rozsypal

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucí mé práce panu Mgr. Janu Hercikovi, Ph.D. za odborné, vedené této práce a za mnoho cenných rad, které mi během jejího vypracování poskytnul. V neposlední řadě bych rád poděkoval svým blízkým za podporu během studia.

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Akademický rok: 2018/2019

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: Bc. Radek ROZSYPAL
Osobní číslo: D180737
Studijní program: N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor: Učitelství technické a informační výchovy pro střední školy a 2. stupeň základních škol
Učitelství geografie pro střední školy
Téma práce: Židé a judaismus ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň ZŠ.
Zadávací katedra: Katedra geografie

Zásady pro vypracování

Hlavním cílem práce je na základě navržené metodiky analyzovat pojetí učiva o Židech a judaismu ve vybraných učebnicích pro 2. stupeň ZŠ. Analýza se zaměří na kvalitativní a kvantitativní hlediska, na aktuálnost a objektivnost textových a doplňkových informací. Práce také nabídne srovnání jednotlivých učebnic z hlediska kvality podaných informací o Židech a judaismu. Dílčím cílem práce bude zhodnocení tématu Židé a judaismus ve školních vzdělávacích programech a možností pojetí výuky těchto témat na 2. stupni ZŠ.

Rozsah pracovní zprávy: 20 000 – 24 000 slov
Rozsah grafických prací: Podle potřeb zadání
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická

Seznam doporučené literatury:

PRŮCHA, Jan. Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.
MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. Cesty pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2004. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 8073150786.
KNECHT, Petr a Tomáš JANÍK. Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2008. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-174-4.
MAŇÁK, Josef a Dušan KLAPKO. Učebnice pod lupou. Brno: Paido, 2006. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-124-3.
GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. 2., rozš. české vyd. Přeložil Vladimír JÚVA, přeložil Vendula HLAVATÁ. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-185-0.
KNECHT, Petr; WEINHÖFER, Martin. Jaká kritéria jsou důležitá pro učitele ZŠ při výběru učebnic zeměpisu?: Výsledky výzkumné sondy provedené na jihomoravských základních školách. Brno: PF MU, 2005, 15 s.
Nick Schuermans, Geography textbooks and the reproduction of a racist and ethnocentric world view among young people in Flanders, Belgie [En ligne], 4 | 2013, mis en ligne le 24 juin 2014, consulté le 10 février 2019.
KÜNG, Hans. Židovství. Brno: Barrister & Principal, 2016. ISBN 978-80-7485-110-0.
SPIEGEL, Paul. Kdo jsou Židé?. Třetí vydání. Brno: Barrister & Principal, 2018. ISBN 978-80-7364-083-5.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jan Hercik, Ph.D.
Katedra geografie

Datum zadání diplomové práce: 10. února 2019
Termín odevzdání diplomové práce: 30. dubna 2020

V Olomouci dne 10. února 2019

L.S.

doc. RNDr. Martin Kubala, Ph.D.
děkan

doc. RNDr. Marián Halás, Ph.D.
vedoucí katedry

Obsah

1. Úvod.....	7
2. Cíle práce.....	8
3. Přehled literatury	9
3.1. Teorie a výzkum učebnic	9
3.2. Židé v českých učebnicích	12
3.3. Zahraniční výzkumy	14
4. Učebnice.....	15
5. Funkce učebnice	18
6. Strukturní komponenty učebnice	20
7. Hodnocení učebnic	23
8. Judaismus	25
8.1. Princip víry	27
8.2. Židovské svátky	27
8.3. Kdo je žid	28
9. Vybrané učebnice do výzkumu	30
10. Praktická část	33
10.1. Metodika výzkumu.....	33
11. Židé a judaismu v RVP ZV.....	34
11.1. Vzdělávací obor Zeměpis	34
11.2. Vzdělávací obor Dějepis.....	36
11.3. Vzdělávací obor Výchova k občanství	38
12. Učebnice zeměpisu.....	41
13. Učebnice dějepisu	49
14. Učebnice výchovy k občanství/občanské výchovy	58
15. Shrnutí výsledků analýzy.....	66
16. Diskuse	69
17. Závěr.....	71
18. Summary.....	73
19. Seznam literatury	75
19.1 Tištěné zdroje a prameny	75
19.2 Internetové zdroje	77
19.3 Učebnice zařazené do výzkumu	78
20. Seznam tabulek	82
21. Seznam zkratk	83

1. Úvod

Tato diplomová práce se zaměřuje na pojetí tématu Židé a judaismus v učebnicích pro 2. stupeň základních škol. Pro žáka se může jednat o zajímavé téma, pro učitele však často náročné. Už jen množství možných vyučovacích předmětů, ve kterých se tato témata mohou vyskytovat svědčí o tom, že lze témata pojmout z různých pohledů a v mnoha souvislostech. To na učitele klade výrazné nároky, se kterými mu mohou pomoci učební pomůcky, tedy i školní učebnice. Jejich kvalita se však může zásadně lišit. Právě školní učebnice a témata Židé a judaismus v nich obsažená jsou hlavním předmětem výzkumu této diplomové práce.

Do výzkumu jsou zahrnuty učebnice dějepisu, zeměpisu a občanské výchovy. Analytická část práce bude rozdělena na tři dílčí části. Každá tato část bude věnována analýze učebnic konkrétního vyučovacího předmětu. Všechny části budou kromě popisu získaných dat obsahovat také tabulky s výskytem pojmů, grafických prvků, úkolů, cvičení, opakování a shrnutí vždy pouze se zaměřením na témata Židé a judaismus. V teoretické části práce bude nastíněna základní teorie učebnice, její funkce, strukturální komponenty a hodnocení učebnic a dále také základní informace o Židech a judaismu.

Výsledkem diplomové práce bude ucelený přehled informací o Židech a judaismu v učebnicích zařazených do výzkumu.

2. Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce je na základě popsané metodiky provést obsahovou analýzu učebnic zeměpisu, dějepisu a občanské výchovy pro 2. stupeň základní školy výhradně se zaměřením na informace týkající se témat Židé a judaismus.

Hlavní cíl práce, tedy analýza obsahu učebnic se zaměřením na témata Židé a judaismus lze rozdělit na dílčí cíle:

- 1) analýza rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání v oborech Zeměpis, Dějepis a Výchova k občanství v souvislosti s tématem Židé a judaismus
- 2) analýza kapitol, ve kterých je zmínka o Židech a judaismu
- 3) analýza učiva a přehled výskytu nejčastějších pojmů ve zkoumaných učebnicích souvisejících s tématem Židé a judaismus
- 4) analýza grafických prvků vždy v souvislosti s tématem Židé a judaismus
- 5) přehled úkolů, cvičení, shrnutí nebo opakování souvisejícím s tématem Židé a judaismus

3. Přehled literatury

3.1. Teorie a výzkum učebnic

Základní teorií a výzkumem se zabývá Průcha v mnoha svých pracích. Jedná se o významného autora, který se věnuje problematice učebnic. Například v práci *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky* (Průcha, 1998). Autor se zabývá základními pojmy týkajícími se teorie učebnice. Popisuje postavení učebnice v rámci kurikulárních/vzdělávacích programů a také jako didaktický prostředek. V práci se dále zabývá funkcemi učebnice. Zejména popisuje taxonomii D.D. Zujeva (1983) o funkcích učebnice. Tato taxonomie je velmi často citována, přestože ji Zujev představil již v roce 1983, je stále vhodná pro popis funkcí učebnice. Práce se také zabývá strukturou učebnice a rozděluje ji na dvě části: textovou a mimotextovou složku. Autor se opírá o starší práce a výzkumy např. Zujeva (1983), Wahla (1983), Bednaříka (1981).

V práci je zmíněná také asi nejčastěji používaná metoda hodnocení učebnic. Autor učebnice hodnotí ve třech oblastech:

- 1) aparát prezentace učiva
- 2) aparát řídicí učení
- 3) aparát orientační (Průcha, 1998)

Na pojem funkce učebnice se zaměřuje více autorů a mnoho z nich také na toto téma poskytuje svůj vlastní pohled. Například práce *Hodnocení učebnic* autorů Maňák a Knecht (2007) obsahuje kromě teoretické části taky část s výzkumy a analýzami učebnic od více autorů. Autoři zde uvádí jako hlavní funkci učebnice didaktickou. Proto se nejčastěji u učebnic hodnotí jejich didaktická vybavenost. Didaktickou výbavou učebnice se myslí metodické zpracování učiva, řízení výuky, orientace v učebnice apod. (Maňák, Knecht, 2007)

Zmínit je možné také slovenskou práci *Všeobecná didaktika*, která mezi funkce učebnice řadí funkci motivační, komunikační, regulační, integrační, inovační, kontrolní, usměrňující, rozvíjející a výchovnou funkci. (Petlák, 1997)

Učebnicím a učebním textům se také stručně věnovali autoři v práci *Školní didaktika* (Kalhous, Obst, 2009), kde kromě základního popisu pojmu učebnice také uvádějí dva druhy funkcí učebnice:

- 1) funkce didaktická (informativní, formativní, metodologické)
- 2) funkce organizační (plánovační, motivační, řídicí, kontrolní)

Další prací, která se zabývá učebnicemi a zejména jejich výzkumem je práce Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu autorů Knecht a Janík (2008). Autoři zde popisují aktuální změny funkce učebnice v souvislosti s konkurencí v podobě elektronických informačních zdrojů. Podle autorů klasické učebnice mají výhodu oproti elektronickým zdrojům zejména v tom, že si žák pomocí učebnice osvojuje poznatky v souvislostech, nikoliv jako izolované informace tak, jak tomu může být u elektronických informačních zdrojů.

Autoři zároveň zmiňují nové funkce učebnice, mezi které řadí např. funkci normativní a unifikující (schvalování obsahu učebnice komisí odborníků).

Kromě této teoretické části práce autoři poskytují také několik přehledových, metodologických a empirických studií se zaměřením na učebnice. (Knecht, Janík, 2008)

Mezi autory, zabývajícími se učebnicemi je potřebné zmínit také autorku Sikorovou (2007), která v práci Hodnocení a výběr učebnic v praxi uvádí několik nejčastěji se vyskytujících funkcí učebnic v odborné literatuře. Patří mezi ně například funkce informační, transformační, motivační, řídicí, systematizační a další. Autorka se také zaměřuje na strukturní složky učebnice a poukazuje na univerzální model struktury učebnic Průchy (1989) a na modely vytvořené pro konkrétní vyučovací předměty autorů Bednaříka (1981) pro učebnice fyziky, Wahly (1983) pro učebnice zeměpisu a Michovského (1981) pro učebnice dějepisu.

Více autorů se také zabývá tzv. strukturními komponentami učebnic. Jedním z nejpoužívanějších rozdělení strukturních komponent učebnic lze nalézt v práci Moderní pedagogika (Průcha, 2017). Jeho základní rozdělení komponent je na aparát prezentace učiva, aparát řízení učení a aparát orientační.

Existuje také dostatek prací zabývajících se výzkumem a hodnocením učebnic. Zde znovu připomenu autorku Sikorovou a její práci Hodnocení učebnic v praxi (Sikorová, 2007). Autorka uvádí tři skupiny klasifikace zkoumání učebnic dle Johnseny (1993). Jedná se o výzkumy orientované na proces, na užívání a na produkt. Autorka se dále zaměřuje na učebnici jako na produkt. Také jsou v práci popsány metody a kritéria pro hodnocení učebnic.

V souvislosti s výzkumem učebnic opět připomenu autora Průchu a práci Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné

pracovníky (Průcha, 1998). Autor zde poskytuje přehled o výzkumu učebnic nejen v ČR, ale i v zahraničí. Podobný přehled lze najít také v již zmiňované práci od stejného autora *Moderní pedagogika*. (Průcha, 2017)

Další významnou prací v oblasti výzkumu učebnice je *Učebnice pod lupou* od autorů Maňáka a Klapka (2006). Tato práce je členěná na více částí od různých autorů vždy se zaměřením na učebnice. Práce nabízí několik zajímavých studií, které se zabývají mimo teorie učebnic také přehledem o výzkumu učebnic v zahraničí, analýzami učebnic dějepisu, zeměpisu a přírodopisu. (Maňák, Klapka, 2006)

Poměrně velké zastoupení v rámci výzkumu učebnic v ČR mají výzkumy se zaměřením na učebnice zeměpisu. Lze například zmínit výzkum *Jaká kritéria jsou důležitá pro učitele ZŠ při výběru učebnic zeměpisu?* od autorů Knechta a Weinhofera (2006), kteří zkoumali, jaké učebnice se na vybraných školách využívají, jaké jsou důvody výběru učebnic, k čemu učitelé učebnice využívají nebo také jaké jsou nejdůležitější kritéria při výběru učebnice. (Knecht, Weinhofer, 2006)

Zajímavé srovnání českých a německých učebnic zeměpisu lze nalézt v práci *Srovnávací analýza typů nonverbálních prvků v současných českých a německých učebnicích školní geografie* (Janko, 2015). Autor v uvedené práci srovnával nonverbální prvky učebnic, jako jsou fotografie, mapové nákresy, tabulky a další.

Hodnocení učebnic zeměpisu z hlediska environmentální etiky provedli Matějček a Seidlová-Šilhánová (2012). V této práci byly zkoumány středoškolské učebnice zeměpisu se zaměřením na environmentální etiku. Autoři zjistili skutečnost, že hodnocené učebnice nejsou hodnotově neutrální. Největší rozdíly v pohledu autorů z hlediska environmentální etiky byly zaznamenány v kapitolách, které se věnují významu vody a důležitosti její ochrany, půdnímu fondu a vymírání druhů. (Matějček, Seidlová-Šilhánová, 2012)

Dalším výzkumem v oblasti učebnic zeměpisu je výzkum Knechta (2008) *Pojmy v učebnicích zeměpisu a jejich přiměřenost věku žáků*. V něm autor hodnotí odlišnosti pojmové skladby učebnic, zkoumá přiměřenost pojmů v učebnicích a popisuje kritéria hodnocení kvality verbální didaktické reprezentace z pohledu žáků. (Knecht, 2008)

Některé vybrané výzkumy učebnic dalších vyučovacích předmětů základní školy lze najít v již zmiňovaných dílech *Učebnice pod lupou* od autorů Maňáka a Klapka (2006) nebo od autorů Knechta a Janíka: *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu* (2008).

Učebnice dějepisu zkoumá práce Obsahová analýza tématu evoluce člověka v českých učebnicích dějepisu autorek Dvořáková, Absolonová (2017). Práce analyzujeme obsahovou správnost tématu evoluce člověka ve 14 českých dějepisných učebnicích a zaměřujeme se na tři klíčové oblasti – pojetí vývoje člověka, druhovou analýzu a pojetí druhu Homo sapiens. Autorky upozorňují na řadu zastaralých informací a opakujících se nepřesností, které učebnice dějepisu obsahují. (Dvořáková, Absolonová, 2017)

Výzkum Analýza učebnic biologie, dějepisu a matematiky z hlediska rozvoje mapových dovedností od autorů Havelkové a Hanuse analyzuje učebnice z hlediska možností rozvoje mapových dovedností, které poskytují učitelům zkoumaných předmětů. (Havelková, Hanus, 2015)

3.2. Židé v českých učebnicích

Tématem Židé a judaismus na školách, popřípadě v českých učebnicích, se příliš mnoho českých autorů nezabývá. Zmínit lze zejména dvě významnější, ale již ne zcela aktuální studie. První studií je práce Michala Frankla *Končené řešení židovské otázky v současných učebnicích dějepisu*. Autor podrobil analýze učebnice historie, využívané na českých školách, a jeho cílem bylo poskytnout přehled o tématech týkajících se „konečného řešení židovské otázky“ ve zkoumaných učebnicích. Frankl se v práci zmiňuje o nedostatečném obsažení tématu v učebnicích dějepisu: *„podle velké části současných učebnic dějepisu by se mohlo zdát, že od pozdního středověku až do doby osvícenství a počátků židovské emancipace v českých zemích a v Evropě žádní židé nežili. Židé v novověkých dějinách jsou pro autory českých učebnic zřejmě ještě obtížnějším oříškem, než je tomu pro období středověku. Jen velmi složitě hledají místa, kam by informace o židech zařadili“*. (Frankl, 1999) Již z této citace je zřejmé, že autor ve zkoumaných učebnicích nenašel o židech až na výjimky příliš mnoho informací. Podle zjištění se v základním textu učebnic vyskytují jen krátké a náhodné informace o židech, zatímco obsáhlejší informace jsou obsažené pouze mimo hlavní text.

Frankl se zabýval také antisemitismus a rasismem v českých učebnicích. *„Jen málo učebnic alespoň zkratkovitě charakterizuje povahu moderního antisemitismu a jeho působení v české společnosti“*. Dále se učebnice už poměrně obsáhleji věnují nástupu fašismu a nacismu a s tím souvisejícím útlakem židovského obyvatelstva. Učebnice tato témata popisují obsáhleji se zaměřením zejména na fašismus, antisemitismus a rasismus. Následně už se autor věnuje

polistopadovým učebnicím, a to zejména z pohledu tématu „konečného řešení židovské otázky“. První učebnice se uvedeným tématem zabývaly jen velmi stručně a pouze v souvislosti s nástupem Heydricha na pozici zastupujícího říšského protektora. Pozdější učebnice se již tématu věnují podrobněji, ovšem někdy s nepřesnými údaji. Zároveň autor poukazuje na častější využívání obrazových komponentů. Autor v učebnicích vydaných roku 1995 a později eviduje značný posun k obsahově rozsáhlejší a kvalitně zpracovaným informacím k tématu. Stále ale vidí rezervy zejména v zasazení tématu do souvislostí s antisemitismem a rasismem a také v mnoha nepřesných a nejasných formulacích. (Frankl, 1999)

Další práci na téma Židé v českých učebnicích dějepisu zpracoval Leo Pavlát. Autor ve svém článku s názvem „Obraz židovského fenoménu v českých učebnicích“ zaměřil na několik desítek dějepisných učebnic pro 2. stupeň základní školy a střední školy. Práce je kritická k rozsahu, systému i kvalitě poskytovaných informací o Židech. Dějepisné učebnice zaměřené na období středověku o Židech neposkytují příliš podrobné informace. Strohé je například podání informací o prokázaných počátcích židovského osídlení v českých zemích v 10. století. *„V souvislosti s výkladem o postavení Židů ve středověku vyniká nevyváženost informací. Píše se o zárukách vládců Židům, ale prakticky vůbec ne o ceně, kterou Židé, vydání libovůli světské moci, museli platit za nejistý příslib ochrany. Z některých formulací o „výlučnosti židovských komunit“ a jejich „zvláštním postavení“ by se mohlo zdát, že se snad Židé těšili zvláštním výhodám.“* (Pavlát, 1998)

Podle Pavláta je neuspokojivá situace i u učebnic dějepisu se zaměřením na novověk. Učebnice poskytují pouze kusé informace, a žák si tak nevytvoří ucelený obraz o židovských dějinách. Autor se dokonce zmiňuje, že se v jeho výzkumu objevily učebnice, které slova „Žid“ či „židovský“ vůbec neobsahují. (Pavlát, 1998)

Zlepšení poskytnutých informací i židech nabízejí až učebnice zaměřené mimo jiné také na období holocaustu. Autor však našel také učebnice, které se zmiňují o židech v období holocaustu pouze stroze, což je vzhledem k historickým událostem nešťastné. (Pavlát, 1998)

Také nelze opomenout další Pavlátovu studii Židovská tematika v českých školách. V této práci se autor soustřeďuje na zastoupení židovské tematiky v materiálech závazných pro výuku na základních a středních školách jako jsou standardy vzdělávání, vzdělávací programy a učební osnovy na základních a středních školách, zejména pokud jde o dějepis, občanskou výchovu, základy společenských věd, zeměpis a literaturu. (Pavlát, 1998)

3.3. Zahraniční výzkumy

V rámci zahraničních výzkumů lze zmínit například výzkum od Graye (2013) Exploring pupil perceptions of jews, jewish identity and the holocaust, ve kterém se autor zaměřuje na to, jak žáci vnímají témata židů, židovské identity a holocaustu. Zkoumal také pohled žáků na holocaust. Výsledkem výzkumu bylo například to, že témata židé a holokaust jsou žáky často nesprávně vnímány. (Gray 2013)

Mnohé zahraniční výzkumy se týkaly islámu a muslimů. Jde například o studie německých učebnic a učebních textů. Autoři Zecha a Popp (2014) ve výzkumu Treatment of the theme Islam in German Geographical Education: Case Study of Bavarian Geographical Curriculum analyzují témata týkající se islámu a muslimů v učebnicích a podle autorů by téma islám mělo být v učebnicích zastoupeno ve větší míře a s více podrobnostmi (Zecha,Popp, 2014).

Výzkum Islam and Muslim Life in Current Bavarian Geography Textbooks od autorů Zecha, Poppa a Yasara (2016). Tato práce zkoumá islám a muslimský život v německých učebnicích. Studie je založena na analýze současných učebnic zeměpisu využívaných na bavorských středních školách. Analýza se zaměřila na textové, obrazové a další informace se zaměřením na islám (Zecha, Popp,Yasara,2016).

Maďarské učebnice zeměpisu byly zkoumány v práci The Representation of Islam in the Hungarian Geography Textbooks autory Császsár a Vati. Ti zkoumali obraz islámu v nejpoužívanějších učebnicích v Maďarsku. Výsledek výzkumu je takový, že zkoumané učebnice neobsahovaly komplexní obraz islámu, informace v nich jsou ale aktuální a objektivní (Császsár, Vati, 2012).

4. Učebnice

Když měl Jan Ámos Komenský potřebu vhodně sestavit poznatky tak, aby co nejvíce vyhovovaly výuce, sepsal jednu z neznámějších učebnic – Orbis Pictus. Učebnice je tedy součástí výukového procesu již po staletí a je to kniha, se kterou se v životě setkal každý z nás. I dnes je stále neodmyslitelnou součástí výuky žáků i studentů všech věkových kategorií. V moderní informační společnosti má ovšem klasická tištěná učebnice složitou roli zejména z důvodu nástupu elektronických informačních zdrojů. Přesto je Komenského učebnice pro žáky a učitele stále důležitou součástí výuky.

Učebnici lze charakterizovat poměrně jednoduše. Obecně můžeme učebnici považovat za didaktický prostředek, sloužící k dosažení výukových cílů. Mnoho autorů charakterizuje učebnici různými způsoby. Podle pedagogického slovníku je učebnice *„druh knižní publikace uzpůsobené k didaktické komunikaci svým obsahem a strukturou. Má řadu typů, z nichž nejrozšířenější je školní učebnice“* (Walterová a kol., 2013).

Ve vztahu k učebním osnovám lze podle Kalhouse a Obsta (2009) učebnici charakterizovat jako *„konkretizaci projektu didaktického systému daného vyučovacího předmětu“*. Stejní autoři nabízejí několik dalších charakteristik, například: *„lze ji (učebnici) také charakterizovat jako základní vyučovací a učební prostředek, který konkretizuje výchovné a vzdělávací cíle učebních osnov, vymezuje rozsah a obsah učiva a poskytuje podklady pro vypěstování intelektuálních a praktických dovedností, stanovenými učebními osnovami“* (Kalhous a Obst, 2009).

Další definici lze zmínit tu od Arnošta Wahly (1983), který se zabýval strukturními složkami učebnic geografie. Podle něj *„učebnice ... vychází z obsahové normy učebních osnov a vymezuje a konkretizuje obsah a rozsah učiva daného vyučovacího předmětu v daném postupném ročníku“* (Wahla, 1983).

Průcha (1998) také zmiňuje jednu zahraniční definici učebnice: *„Učebnice: Prostředek vyučování a učení v knižní formě, ve které jsou určitá odborná témata a okruhy daného předmětu metodicky uspořádány a didakticky ztvárněny tak, že umožňuje učení...“* (Průcha, 1998).

Podle stejného autora lze učebnici charakterizovat jako *„edukační konstrukt, tj. jako výtvar zkonstruovaný pro specifické účely edukace. Lze ji chápat jako prvek kurikulárního projektu (vzdělávacího programu), jako součást souboru didaktických prostředků nebo jako druh školních didaktických textů“* (Průcha, 1998).

Není od věci zmínit také definici podle Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (dále MŠMT) k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic. Podle směrnice „jsou za učebnice považovány didakticky zpracované texty a grafické materiály, které:

- a) umožňují dosažení očekávaných výstupů vzdělávacích oborů vymezených rámcovými vzdělávacími programy a využití tematických okruhů průřezových témat k rozvoji osobnosti žáka vymezených rámcovými vzdělávacími programy a směřují k utváření a rozvíjení klíčových kompetencí žáků,
- b) svým obsahem a zpracováním nejsou určeny ke znehodnocení jedním žákem pro další použití (například psaním, kreslením nebo rozstříháním)“ (MŠMT, 2013).

Z uvedených definic je zřejmé, že učebnice je prostředek vhodně uzpůsobený k podpoře výuky na školách. Jejím úkolem je didaktická transformace učiva do podoby uzpůsobené pro danou cílovou skupinu žáků.

Z mnoha definic učebnice je také patrné, že učebnice je často spjatá s tištěnou podobou. V dnešní informační společnost ale existuje nepřehledné množství elektronických zdrojů, které mohou postupně tištěné verze vytlačovat.

Jak ale uvádí Průcha (1998), „tištěné učebnice mají totiž oproti elektronickým učebnicím některé vlastnosti, které je činí nenahraditelnými ve funkci didaktického prostředku: jsou snadno dostupné, přenosné a nevyžadují žádné technické zařízení. Jsou také nepoměrně levnější“ (Průcha, 1998).

Mnohé učebnice mají také oproti jiným výhodu v doložce MŠMT. Podle již zmíněné směrnice náměstka ministra pro vzdělávání MŠMT jsou učebnice s doložkou MŠMT posouzeny, zda jsou v souladu s cíli vzdělávání stanovenými školským zákonem, rámcovými vzdělávacími programy a právními předpisy.

Učebnice lze také rozdělit do různých typů. Podle výše uvedeného lze jednoduše učebnice rozdělit na tištěné a elektronické. Typů učebnic ale může být více. Například Kalhous a Obst (2009) rozdělují učebnice na tři typy:

- 1) „Učebnice v užším smyslu zaměřené především na osvojování učiva, převažuje v nich výkladový text,

- 2) *cvičebnice – pracovní sešity určené především k procvičování učiva či samostatné práci žáků,*
- 3) *čítanky - (analogie textů)*“ (Kalhous a Obst, 2009).

Petlák (1997) učebnice rozděluje podle didaktické funkce na:

1. *„vlastní učebnice (ty obsahují výklad učiva, poučky, pravidla, náměty pro samostatnou práci apod.)*
2. *cvičebnice (obsahují soustavu úloh a cvičení)*
3. *čítanky (v nižších ročnících mají funkci učebnice čtení)*
4. *osobité druhy školských knih (slovníky, atlasy, matematické a fyzikální tabulky, atd)*“ (Petlák, 1997).

Učebnice lze tedy rozdělovat například podle formy (tištěná, elektronická), didaktické funkce, témat, vyučovacích předmětů, obtížnosti a dalších kritérií. Každá učebnice se ale liší, pouze učivo zůstává stejné, případně velmi podobné, a rozdíly mezi učebnicemi jsou zejména ve způsobu předání potřebných informací.

5. Funkce učebnice

Na základě uvedených definic učebnice je také zřejmá její hlavní funkce ve vzdělávacím procesu. Tou je podpora učení žáků. Správně koncipovaná učebnice ale může zároveň plnit více funkcí než jen poskytování didakticky transformovaného obsahu učiva. Kvalitně zpracovaná učebnice plní více funkcí najednou.

Funkce učebnic popisuje mnoho autorů. Základní rozdělení popisuje Průcha (1998), který uvádí, že „v teorii učebnice se na funkce učebnic nahlíží ve vztahu k subjektům, které učebnice využívají“. Na základě toho autor rozlišuje dva druhy funkcí:

- a) funkce učebnice pro žáky: učebnice jsou zdrojem informací, žáci si díky nim osvojují dovednosti, hodnoty, postoje aj.)
- b) funkce učebnice pro učitele: s pomocí učebnic učitelé plánují obsah učiva, přímou prezentaci tohoto obsahu ve výuce, hodnocení žáků aj.

Nejpodrobnější rozdělení funkcí učebnic popisuje D.D. Zujev (1986). Uvádí následující funkce:

- a) Informační – jedná se o základní informace/učivo, které učebnice žákům poskytuje
- b) Transformační – jedná se o didaktickou transformaci, tedy uzpůsobení vědeckých poznatků a informací daného oboru do formy vhodné k výuce žáků
- c) Systematizační – zajišťuje správnou návaznost při osvojování učiva žáky
- d) Zpevňovací a sebekontrolní – zajišťuje správné osvojení učiva
- e) Sebevzdělávací – motivuje a pomáhá při samostatné práci žáků
- f) Integrovaná – zajišťuje osvojení informací získaných z jiných zdrojů
- g) Koordinační – zjišťuje využití všech učebních prostředků v rámci daného vyučovacího předmětu
- h) Rozvíjející a výchovná – pomáhá ke komplexnímu rozvoji osobnosti

K funkcím učebnice ale D.D. Zujev (1986) doplňuje následující: „didaktické funkce učebnice nestojí vedle sebe, ale tvoří systém hierarchicky vzájemně spojených a prolínajících se vlastností, které musí v organické jednotce komplexně vystupovat v každé učebnici“.

Průcha (2017) nabízí také další základní rozdělení funkcí učebnic na tři funkce:

- 1) prezentace učiva: učebnice je souborem informací, které musí vhodně prezentovat
- 2) řízení učení a vyučování: učebnice zároveň řídí učení i vyučování

- 3) funkce organizační: poskytuje uživateli pokyny pro správné využívání ve formě například rejstříku, obsahu apod.

Klasifikací funkcí učebnic je mnoho, podle Petláka (1997) se ale funkce učebnic často redukuje pouze na jejich vzdělávací funkci. Je však důležité znát i další funkce učebnic, které ovlivňují žákovu učení. Petlák (1997) při tom rozděluje funkce učebnice na následující:

- 1) *„motivační funkce (dobře zpracovaná kniha vzbuzuje zájem)*
- 2) *komunikační funkce (rozvíjí slovní zásobu, učící se s knihou „pracuje“ - podtrhuje text, dotváří ho a přizpůsobuje si ho...)*
- 3) *regulační funkce (učivo je členěné do částí podle logické návaznosti)*
- 4) *aplikační funkce (obsahuje náměty na využití učiva v praxi, uvádí příklady ze života...)*
- 5) *integrační funkce (neomezuje se jen na svůj vlastní předmět, ale odkazuje i na jiné předměty – mezipředmětové vztahy, vede ke komplexnějšímu poznávání předmětů a jevů...)*
- 6) *inovační funkce (podává nejnovější poznatky vědy a techniky, avšak vzhledem na to, že ty rapidně přibývají a z ekonomických a technických příčin není možné ihned vydávat nové učebnice a knihy, je úlohou učitelů jejich obsah soustavně inovovat)*
- 7) *kontrolní a usměrňující funkce (učící se využívá text, kontrolní otázky a úlohy na vlastní kontrolu, jde o zpětnou vazbu, zjišťuje, co pochopil a co ne, znovu si opakuje učivo...)*“
Petlák (1997).

Klasifikovat funkce učebnice je důležité zejména pro výzkum učebnic. Čím více funkcí totiž daná učebnice plní, tím je zpravidla kvalitnější. Podle Průchy (1998) funkce učebnice souvisí s evaluačními analýzami, kterými lze vyhodnocovat tzv. didaktickou vybavenost učebnic. Didaktická vybavenost učebnice se určuje na základě strukturních komponent učebnice, jejichž prostřednictvím učebnice plní dané funkce (například i ty výše zmíněné). „*Didaktická vybavenost učebnice není tedy její vlastností statickou, nýbrž předurčuje její procesuální efektivnost, tj. to, jak bude učebnice využívána v reálných edukačních procesech ve škole i při samoučení žáků. Je tudíž z praktického zřetele důležité zjišťovat u každé učebnice stupeň její didaktické vybavenosti*“ (Průcha, 1998).

6. Strukturní komponenty učebnice

Jak již bylo uvedeno výše, učebnice obsahuje tzv. strukturní komponenty. Pomocí nich učebnice plní své funkce a zároveň tyto komponenty slouží k měření didaktické vybavenosti učebnice. Strukturní komponenty jsou tedy důležitým faktorem toho, jak dobře učebnice naplňuje své poslání, tedy jak kvalitně předkládá učivo nebo jak dobře se v učebnici může žák orientovat.

Průcha (1989) se ke strukturním komponentům vyjadřuje takto: *„Základem je tu pojetí, podle kterého je učebnice hierarchicky členěným systémem, jehož jednotlivé části (komponenty) plní ve vzájemné propojenosti a s využitím specifických vyjadřovacích prostředků různé funkce učebnice. Tyto komponenty je možno v učebnici identifikovat, exaktně analyzovat, a tak učebnici celkově vyhodnocovat.“* (Průcha, 1989)

Základní rozdělení strukturních komponent popisuje D.D. Zujev (1986). Ten rozděluje komponenty učebnice na text a mimotextové složky. *„Text je základní slovní systém všeobecného modelu učebnice, který se nachází nejbližší vrcholu jeho strukturní hierarchie. Je „páteří“ učebnice, odhaluje její obsah, poskytuje výklad a dokazování učiva pomocí argumentů v souladu s osnovami. Text je nositelem základní informace, která určuje podstatu a rozsah obsahu vzdělávání. Mimotextové složky přispívají k osvojení vědeckých poznatků a způsobů činnosti (obsah vzdělávání), které obsahuje učebnice, nabádají žáka k učení, napomáhají při zlepšování schopností a návyků samostatně pracovat s poznatky a uplatňovat je v praxi.“* (Zujev, 1986)

Podobně jako D.D. Zujev rozděluje strukturní komponenty i Petlák (1997). Podle něj pro to, aby učebnice plnila potřebné funkce musí mít jistou strukturu, které obsahuje:

- 1) základní text (pojmy, fakta, teorie apod)
- 2) doplňující text (informace potřebné k prohloubení a upevnění základního textu)
- 3) vysvětlující text (slouží k pochopení základního textu, obsahuje vysvětlení, poznámky apod)
- 4) mimotextové komponenty (aparát organizace učiva, ilustrační materiál, orientační aparát)

Jak už ale bylo zmíněno, strukturní komponenty učebnice slouží k měření tzv. didaktické vybavenosti učebnice. Ta je důležitým a objektivním měřítkem kvality učebnice. „*Míra didaktické vybavenosti se v odborné literatuře chápe jako veličina, s jejíž pomocí je možno charakterizovat učebnici z hlediska jejího didaktického komfortu. Jsou to zejména jednotlivé komponenty, které tvoří strukturu učebnice členěné dále do několika kategorií.*“ (Maňák a Klapko, 2006)

Patrně nepoužívanějším je model struktury učebnice, který vytvořil Průcha (1998). Pomocí tohoto modelu lze komplexně hodnotit učebnici a objektivně změřit její didaktickou vybavenost.

Tabulka 1. Strukturní komponenty učebnic podle Průchy (1998):

I. APARÁT PREZENTACE UČIVA	
A. Verbální Komponenty	<ol style="list-style-type: none"> 1. Výkladový text prostý 2. Výkladový text zpřehledněný 3. Shrnutí učiva k celému ročníku 4. Shrnutí učiva k tématům 5. Shrnutí učiva k předchozímu ročníku 6. Doplnující texty 7. Poznámky a vysvětlivky 8. Podtexty k vyobrazením 9. Slovníčky pojmů, cizích slov aj.
B. OBRAZOVÉ KOMPONENTY	<ol style="list-style-type: none"> 10. Umělecká ilustrace 11. Nauková ilustrace 12. Fotografie 13. Mapy, kartogramy, plánky, grafy, diagramy 14. Obrazová prezentace barevná
II. APARÁT ŘÍDÍCÍ UČENÍ	
C. Verbální komponenty	<ol style="list-style-type: none"> 15. Předmluva 16. Návod k práci s učebnicí 17. Stimulace celková 18. Stimulace detailní 19. Otázky a úkoly za lekci 20. Otázky a úkoly za témata 21. Otázky a úkoly k celému ročníku 22. Otázky a úkoly k předchozímu ročníku 23. Instrukce k úkolům komplexnější povahy 24. Náměty pro mimoškolní činnost 25. Explicitní vyjádření cílů učení pro žáky 26. Sebehodnocení pro žáky 27. Výsledky úkolů a cvičení

	<i>28. Odkazy na jiné zdroje informací</i>
<i>D. Obrazové komponenty</i>	<i>29. Grafické symboly vyznačující určité části textu</i> <i>30. Zvláštní barva pro určité části textu</i> <i>31. Užití zvláštního písma pro určité části textu</i> <i>32. Využití předsázky</i>
<i>III. APARÁT ORIENTAČNÍ</i>	
<i>E. Verbální komponenty</i>	<i>33. Obsah učebnice</i> <i>34. Členění učebnice na celky, kapitoly, lekce</i> <i>35. Marginálie</i> <i>36. Rejstřík</i>

7. Hodnocení učebnic

Výběr vhodné učebnice je proces, který může být pro učitele velmi náročný zejména z toho důvodu, že musí při jejím výběru brát v potaz poměrně velké množství faktorů a proměnných. Trh s učebnicemi nabízí opravdu velký výběr, což nemusí vždy znamenat výhodu. Správný výběr učebnice je tedy náročný proces. Klíčem k výběru správné učebnice se mohou stát různé studie a práce, které se zabývají hodnocením a výzkumem učebnic, napříč věkovým spektrem žáků a vyučovacími předměty. Jednou z metod výběru může být například již zmíněné měření didaktické vybavenosti učebnice.

Výzkum učebnic je tedy důležitou součástí pedagogického výzkumu. Učebnice zároveň nabízí široké spektrum toho, co lze zkoumat a objektivně hodnotit. Průcha (1998) vyjmenovává předměty výzkumu učebnic takto:

- 1) *„vlastnosti učebnic (komunikační, obsahové, ergonomické)*
- 2) *fungování učebnic (přímo v učení a vyučování, názory a postoje uživatelů)*
- 3) *výsledky a efekty učebnic (změny ve vědění subjektů, změny v postojích, hodnotách, aj.)*
- 4) *predikce o fungování učebnic*
- 5) *modifikace parametrů učebnic“.*

Učebnice je specifickým knižním produktem a lze ji hodnotit z různých hledisek. Podle Johnseny (dle Sikorová, 2007) lze přístupy ke zkoumání učebnic klasifikovat do tří skupin:

- 1) *„Výzkumy orientované na proces*

Zkoumají učebnice z hlediska jejich životního cyklu, jeho jednotlivých fází, tzn.: koncept učebnice → tvorba (psaní) → vydávání → schvalování → marketink → výběr → distribuce.

- 2) *Výzkumy orientované na užívání*

Zkoumají fungování učebnice přímo ve výuce, v práci žáků a učitelů. Týkají se např. postavení učebnice ve výuce, frekvence použití, vlivu učebnic na výstupy učení žáků, efektivity učení z učebnice apod.

- 3) *Výzkumy orientované na produkt*

Zkoumají učebnice jako samostatné jednotky, jako objekty. Zaměřují se na jejich vlastnosti, charakteristiky, rysy, např. analýzy obtížnosti textu v učebnici, obsahové analýzy zkoumající výběr látky nebo postoje obsažené v učebnici aj. “

Zdaleka nejčastěji jsou v praxi zastoupeny výzkumy a případně hodnocení učebnic poslední jmenované skupiny, tedy výzkumy orientované na produkt. V této práci je již zmiňována velmi častá metoda výzkumu učebnic – metoda měření didaktické vybavenosti učebnice.

Knecht a Janík (2008) zmiňují některé metody, využívané ve výzkumech učebnic: „z pohledu na zahraniční i domácí vývoj je patrné, že záběr výzkumu učebnic se rozšiřuje od výzkumů orientovaných na produkt (obsahové analýzy, analýzy komunikačních vlastností učebnic apod.) také k výzkumům orientovaným na procesy výběru, schvalování a užívání učebnic (pozice učebnic v rámci kurikula, výběr a didaktické zpracování vzdělávacích obsahů v učebnicích, životní cyklus učebnic, žákovské porozumění textu apod.)“. Autoři dále zmiňují výzkumy zaměřené:

- na roli učitele při výběru učebnic,
- jakým způsobem učitelé pracují s učivem v učebnici,
- uplatnění učebnic ve výuce,
- jak hodnotí učebnice učitelé,
- obsahové analýzy,
- zastoupení obrazových komponent,
- didaktickou vybavenost,
- obtížnost textu,
- návaznost učebnic na kurikulum.

8. Judaismus

Judaismus patří mezi světová náboženství, a to ani ne tak počtem věřících, který se odhaduje na maximálně 18 milionů, jako spíše svým významem a historií. Je to náboženstvím židovského národa. Judaismus je jedno z nejstarších monoteistických náboženství a je považováno za desáté největší náboženství na světě. (Cepol, 2018)

Slovo judaismus pochází z hebrejského kořene a znamená vzdát díky Bohu a slouží jak k označení země – Judeje, tak jejich obyvatel, potomků Judy, tedy židů. *„Judaismus je charakterizován sňatkem určitého Boha, Boha ze Sinaje, s určitým národem, Izraelem, a s určitou zemí, Svatou zemí“*. (Chouraqui, 1995) Pojem judaismus (židovství) nelze jednotně definovat. Označuje nejen náboženství, ale i kulturní, filozofické a politické prostředí. (Elser, 1997)

„Judaismus se nám představuje ve dvou historických formách. Jako kultura sjednocuje židovský lid a uvádí jej do proudu literární historie; jako náboženství sdružuje tento národ do naprosto jiného rozměru – do svazku posvátné historie.“ (Lancaster, 2000)

Pro judaismus jsou klíčové dvě historické postavy: Abrahám a Mojžíš. Počátky judaismu jsou spjaty s Abrahámem, tedy okolo roku 1800 př. n. l. Abrahám je považován za „otce „židovského lidu“. Židé jsou potomky Abraháma, kterým dal Bůh „zaslíbenou zemi“ – území jen o něco větší, než je rozloha současného Izraele. (Kemp, 2014)

Mojžíš je pro judaismus nejdůležitější prorok. Stal se na základě rozhodnutí Boha vůdcem Izraelců, kteří žili v Egyptě v otroctví. Měl za úkol je z otroctví vysvobodit. Po čtyřicetiletém putování pouští Mojžíš přivedl svůj lid do Kanaánu – země zaslíbené. Jako zástupce a vůdce izraelského lidu vystoupil na horu Sinaj, kde se setkal s Bohem. Obdržel od něho Desatero přikázání a tím byla uzavřena smlouva mezi Bohem a lidem. Na základě této smlouvy Bůh slíbil lidu svou lásku a péči, představovanou místem k životu (zemí), proslulostí (jménem) a potomstvem. Podmínkou byla poslušnost lidu k Bohu. S Mojžíšem je také spjatá Tóra, tedy „Pět knih Mojžíšových“. (Kemp, 2014)

Tóra je základem judaismu. Ústní Tóru obdržel Mojžíš na hoře Sinaj a kromě „Pěti knih Mojžíšových“ obsahuje Tóra ještě také spisy proroků a dalších učenců. (Chouraqui, 1995). *„Ve vlastním smyslu znamená Tóra návod a poučení židovského národa, uložené v pěti starozákonných knihách Mojžíšových. Jako reprezentace stvořitelského řádu, jakého se dostalo Mojžíšovi ve zjevení na hoře Sinaji, je Tóra podle tradičního židovského pojetí věčná a*

existovala už před stvořením světa. Pokud se vyjadřuje rituálně v nábožensko-zákonných a každodenních právních ustanoveních, je jejich dodržování zárukou trvání světa.“ (Elser, 1997)

Z Tóry vycházejí tzv. Micvot, což je celkem 613 přikázání. Tyto pravidla zahrnují všechny oblasti náboženského i každodenního života židů. Pro ortodoxní židy je dodržování všech 613 Micvot závazné, protože věří, že Tóra je slovem Božím a její nařízení se nesmí porušovat. Naproti tomu liberální židé (liberální židovství vzniklo až v 19. století) věří, že Tóra je sepsána sice lidmi, ale na základě Božího poselství. Liberální židé některá pravidla Micvot nedodržují, protože pro ně pozbyla smyslu, a některá sice dodržují, ale interpretují si je mnohem volněji než ortodoxní židé. (Spiegel, 2018)

Kromě Tóry je základním textem judaismu také Talmud. *„Je to sbírka zákonů a náboženských tradic v písemné podobě, v širším smyslu se tím myslí poučky vztahující se k biblí, zahrnující všechny oblasti života“.* (Elser, 1997). Talmud nemá pouze nábožensko-právní teologický obsah, ale obsahuje i diskuse z jiných oblastí vědění. Autory textů v Talmudu jsou učenci z různých období historie. Společným znakem textů v Talmudu je víra v Boha a boží prozřetelnost, jež ochraňuje svět. (Pavlát, 2007) Talmud má dvě verze: babylonský a jeruzalémský a dělí se na dvě části: Mišnu a Gemaru. Mišna vznikla kolem roku 130, kdy stanul ve vedení židovského národa Jedu-ha Nasi. Ten rozhodl, aby se sepsaly všechny diskuse a zákony, které byly do té doby předávány pouze ústně. Mišna obsahuje základní doktríny a kultury Izraele inspirované Biblí, ze které vybírá důležité principy poznání a jednání. Postupně Mišna představovala základ výuky Tóry. (Chouraqui, 1995) V Gemaře jsou popsány příklady a diskuse moudrých o zákonech. (Spiegel, 2018)

V židovském životě je významným místem synagoga, která slouží pro modlitby, učení a setkávání. Je středem tradiční židovské komunity a symbolem domova všech. Pro synagogu je typický formální zasedací pořádek a neformální rozsazení. Vzhledem k některým omezením (o šabatu nelze řídit auto) se ortodoxní židé snaží bydlet co nejbližší synagoze. Synagoga je důležitým místem dané židovské komunity určitého místa, je místem, kde členové mohou plnit povinnosti společenství, poznávat židovský život a kulturu a splynout s ostatními židy. V místech, kde je vyšší hustota židovského obyvatelstva lze pozorovat souvztažnost mezi tím, jak daleko od synagogy bydlí a tím, jak jsou pro něho židovské postoje důležité. (Fishbane, 2003)

8.1. Princip víry

Základním rysem judaismu je monoteismu, tedy víra v jednoho Boha. Pro židy je Bůh jediným stvořitelem a tím, kdo jim dal 613 přikázání, které se musí každý žid snažit plnit. Židovství je náboženství řízené zákony (Spiegel, 2018). Pro judaismus jsou důležité rituály a správné úkony. Rituálem se označuje již zmíněný Micvot neboli Svaté přikázání. Mezi Micvot se řadí například bohoslužby nebo konzumování pouze tzv. košer jídel. Praktikující žid tedy smí konzumovat jen košer jídla. Mezi jídla zakázaná patří například některé druhy masa. Židé také musí dodržovat zákony, tzv. halachy, které pokrývají všechny denní úkony od rána do večera. Judaismu je tedy náboženství řízené zákony ale ve kterém se současně láska k Bohu odráží ve způsobu každodenního života (Kemp, 2014). Micvot vycházejí z Tóry. Postupně ale některé Micvot ztratily význam. Tradiční judaismus dnes ale přesto považuje 48 kladných a 222 záporných Micvot za plně uskutečnitelné. Systém příkazů tvoří v judaismu celek, který pěstuje vztahy člověka k Bohu, ale i mezi lidmi navzájem (Pavlát, 2007).

Postupem času se judaismu rozdělil do několika větví. „*Ortodoxní Židé považují za hlavní zdroj židovského práva a etiky Tóru tak, jak byla zjevená Mojžíšovi Bohem na hoře Sinaj a od té doby věrně předávána dále. Dodržují halachu (náboženské právo), které má být vykládáno a určováno pouze tradičním způsobem a při dodržování souvislé řady po věky předávaného precedentu*“ (Cepol, 2018).

Konzervativní judaismus považuje judaismus za kolektivní (s)vědomí Izraele. Udržuje tradice a přizpůsobuje se společenským změnám (Kemp, 2014).

Pro liberální židy je Tóra knihou, která je sepsána lidmi na základě Božího slova. Liberálové tedy nevěří, že každá slovo je Boží, proto se domnívají, že mohou určovat, která pravidla Micvy budou dodržovat a která ne. Pro liberální židy už mnohé příkazy a zákony Micvy postrádají smysl a nedodržují je. Ta pravidla, která liberální židé dodržují, si ale tito židé interpretují mnohem volněji než ortodoxní židé (Spiegel, 2018).

8.2. Židovské svátky

Jedním z nejzásadnějších židovských zvyků je dodržování šabatu. Šabat je obsažen v desateru Božích přikázání, a proto je pro židy jeho dodržování závazné. Jedná se o den, který přichází vždy na konci židovského kalendářního týdne. O šabatu židé nemají pracovat, jedná

se například o činnosti jako jsou rozdělávání ohně, psaní, cestování, jezdit autem nebo se nesmí také používat elektrické spotřebiče. Šabat ovšem není jen dnem zákazů, ale patří k němu také slavnostní oblečení, osvětlení, jídlo, zpěv šabatových písní, návštěva (Pavlát, 2007).

Kromě šabatu židé slaví i další svátky. Roš hašana je pro židy svátek začátku nového roku. Židé ho slaví jako výročí stvoření světa. Těto svátek se řídí židovským kalendářem. Roš hašana tedy není shodný s naším Novým rokem, ale může připadnout na kterýkoliv den, a to mezi začátkem září a začátkem října. (Cepol, 2018) Nejvýznamnější židovský svátek je ale Jom kipur – Den smíření. Označuje se také jako šabat šabatů. Jedná se o desátý den pokání, které začíná svátkem Roš hašana. Pro židy znamená Jom kipur velmi přísný svátek, během kterého navštěvují synagogu, modlí se ještě častěji než obvykle, mají zakázáno se umývat a používat jakékoliv prostředky ke zkrášlování a nesmí se například nosit kožená obuv (Spiegel, 2018).

Mezi další židovský významný svátek patří Pesach. Tento svátek se slaví celkem osm dní a pro židy znamená vysvobození Izraele z egyptského otroctví. Jako odkaz na tuto událost se nesmí během Pesachu jíst nic kvašeného. (Pavlát, 2007) Významným svátkem je také Chanuka, která trvá osm dní a může nastat kdykoliv mezi koncem listopadu a koncem prosince dle gregoriánského kalendáře. Tento svátek je oslavou vítězství Makabejských ve velkém povstání proti seldžuckým Turkům a opětovné zasvěcení chrámu v Jeruzalémě a rozsvícení menor. Pro židy je také významný svátek Purim, během kterého se oslavuje záchrana židovského národa v Perské říši ve 4. století př.n.l. Židé slaví Purim tak, že si vzájemně darují jídlo a pití, dávají dary chudým, převlékají se do různých kostýmů a nosí masky nebo pořádají slavnostní hostinu (Cepol, 2018).

8.3. Kdo je žid

Během historie vznikla potřeba určit, kdo je vlastně Žid. Tuto potřebu měli jak sami Židé, tak i například nacisté, kteří zvýrazňovali Židy židovskou hvězdou a oddělovali je do ghett. Literatura uvádí dva způsoby, jak lze určit kdo je vlastně Žid. První způsob určení je, že Židem je ten, kdo se narodil židovské matce. Druhý způsob, jak se stát židem je konverze podle halachy, židovského náboženského zákona. (Spiegel, 2018)

Určit, kdo je vlastně Žid je důležité i pro samotný stát Izrael. Na základě „zákona o návratu“ totiž od samého vzniku samostatného státu Izrael vzniká automaticky nárok na izraelské státní občanství všem Židům. Současně ale platí, že stát Izrael může určovat, kdo je

občanem židovského státu, nemůže ale určovat, kdo je, nebo není Žid. I nežidé, muslimové nebo i křesťané mohou být občany Izraele, a opačně, i ty osoby, které nemají izraelské občanství mohou být židy. Kdo je žid není určeno zákony, ale nově reflektovanou židovskou tradicí. (Küng, 2016).

9. Vybrané učebnice do výzkumu

Do výzkumu učebnic byly vybrány učebnice zeměpisu pro základní školy a případně i víceletá gymnázia, které se zaměřovaly především na hospodářská a sociální témata a také učebnice, které se zaměřením na regionální geografii světadílů, zejména pak na kontinent Asie. Nejstarší učebnice byla z roku 1997, nejnovější byla aktualizována v roce 2020.

V rámci výzkumu byly zkoumány učebnice dějepisu čtyř učebnicových řad různých vydavatelů vždy pro každý ročník základní školy. Celkem tedy bylo do výzkumu zahrnuto 16 učebnic dějepisu.

Nabídka učebnic na trhu není u učebnic výchovy k občanství, resp. občanské výchovy (dále označovány jen jako učebnice občanské výchovy) tak široká jako u učebnic zeměpisu a dějepisu. Navíc učebnice občanské výchovy neobsahují témata Židé a judaismus tak často jako např. učebnice dějepisu, které toto téma alespoň částečně obsahovaly v každé učebnici stejné učebnicové řady. Proto bylo do výzkumu zařazeno 10 učebnic občanské výchovy (ve třech případech označovány jako učebnice výchovy k občanství). Z 10 učebnic jsou 3 učebnice vydány před rokem 2010, ostatní jsou vydány roku 2017 a později.

Tabulka 2. Učebnice zařazené do výzkumu.

Název učebnice	Autor/autoři	Rok vydání	Vydavatelství	Předmět
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	Chalupa, Hübelová	2019	Nová škola	Zeměpis
Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida	Svatoňová	2019	Nová škola	Zeměpis
Zeměpis, Svět, učebnice pro 2. stupeň ZŠ (určeno pro žáky s přiznanými podpůrnými opatřeními)	Kortus, Teplý	2019	Parta	Zeměpis
Zeměpis světa 2 - Amerika - Asie,	Holeček, Janský a kol.	2020	Nakladatelství ČGS	Zeměpis
Současný svět	Herink, Valenta a kol.	2010	Nakladatelství ČGS	Zeměpis
Asie a Evropa	Anděl, Peštová, Skokan	1997	Prospektrum	Zeměpis
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	Chalupa, Weinhofer, Kráčmar	2019	Nová škola	Zeměpis
Zeměpis 9- učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	Peštová a kol.	2008	Fraus	Zeměpis

Zeměpis - společenské složky krajiny, politická mapa světa	Pluskal, Bradáč, Kraus, Krausová	2003	Alter	Zeměpis
Společenské a hospodářské složky krajiny	Mirvald, Štulc	2008	Fortuna	Zeměpis
Mimoevropské světadíly	Demek	2005	Albra	Zeměpis
Zeměpis 7 - zeměpis světadílů	Demek, Mališ	2008	SPN – pedagogické nakladatelství	Zeměpis
Zeměpis pro 8. a 9. ročník ZŠ - lidé žijí a hospodaří na zemi	Chalupa, Demek, Rux	1998	SPN – pedagogické nakladatelství	Zeměpis
Zeměpis 5 - hospodářství a společnost	Voženílek, Fňukal, Nováček, Szczyrba	2003	Prodos	Zeměpis
Zeměpis 7 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	Kohoutová, Preis, Dvořák	2014	Fraus	Zeměpis
Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	Strašilová, Kubů, Kyšová	2020	Taktik	Zeměpis
Dějepis 6 - pravěk, starověk	Bednaříková, Kysučan, Fejfušová	2019	Nová škola	Dějepis
Dějepis 8 - novověk	Čapka, Vykoupil	2020	Nová škola	Dějepis
Dějepis 8 - novověk	Válková	2014	SPN – pedagogické nakladatelství	Dějepis
Dějepis 7 - středověk, počátek novověku	Prátová, Pechník, Vykoupil	2018	Nová škola – Duha	Dějepis
Dějepis 7 - středověk a raný novověk	Válková	2007	SPN – pedagogické nakladatelství	Dějepis
Dějepis 6 - pravěk, starověk	Válková	2006	SPN – pedagogické nakladatelství	Dějepis
Dějepis 9 - nejnovější dějiny	Válková	2016	SPN – pedagogické nakladatelství	Dějepis
Dějepis 9 – moderní dějiny	Jůza, Vykoupil	2020	Nová škola - Duha	Dějepis
Hravý Dějepis 6 – pravěk a starověk	Mácha, Horká, Králová	2016	Taktik	Dějepis
Dějepis 6	kolektiv autorů	2013	Fraus	Dějepis
Hravý Dějepis 7 – středověk a raný novověk	Mácha, Horká, Pevná	2017	Taktik	Dějepis
Dějepis 7	kolektiv autorů	2015	Fraus	Dějepis
Hravý Dějepis 8 - novověk	Mácha a kol	2018	Taktik	Dějepis
Dějepis 8	kolektiv autorů	2016	Fraus	Dějepis
Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny	Ostap a kol.	2020	Taktik	Dějepis
Dějepis 9	kolektiv autorů	2017	Fraus	Dějepis

Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víc. gymnázia	kolektiv autorů	2000	Nakladatelství Olomouc	Občanská výchova
Výchova k občanství pro 6. ročník	Skácelová, Mrázová	2017	Nová škola	Občanská výchova
Občanská výchova 7	kolektiv autorů	2019	Fraus	Občanská výchova
Výchova k občanství pro 9. ročník	Laicmanová	2018	Nová škola	Občanská výchova
Výchova k občanství pro 7. ročník	Lunerová, Štěřba, Svobodová	2020	Nová škola	Občanská výchova
Občanská výchova 6	kolektiv autorů	2018	Fraus	Občanská výchova
Občanská výchova 8	Valenta, Müller	2019	ALBRA a SPL	Občanská výchova
Občanská výchova 7	Valenta, Müller, Havlínová	2017	ALBRA a SPL	Občanská výchova
Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ víc. Gymnázia	kolektiv autorů	2002	Nakladatelství Olomouc	Občanská výchova
Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ŽŠ a víc. Gymnázia 6	Janošková, Ondráčková, Čečilová	2009	Fraus	Občanská výchova

10. Praktická část

10.1. Metodika výzkumu

Do výzkumu učebnic jsou zařazeny učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia předmětů zeměpis, dějepis a občanská výchova. Hlavní použitou metodou bude obsahová analýza, která se zaměří výhradně na informace týkající se témat Židé a judaismus. Nejprve bude provedena analýza tématu v rámcovém vzdělávacím programu pro základní školy ve vzdělávacích oborech zeměpis, dějepis a výchova k občanství (občanská výchova).

Dále bude výzkum rozdělen na tři samostatné části dle vyučovacího předmětu. V každé této části, tedy pro každý vyučovací předmět zvlášť, je metodika výzkumu navržena následujícím způsobem:

- bude sledováno, v jakých kapitolách jsou zařazena témata Židé a judaismus
- ve vytvořených přehledových tabulkách s výčtem kapitol je vždy kapitola se zmínkou o Židech nebo judaismu počítána jako 1 výskyt
- analýza se dále zaměří na celkové pojetí tématu, rozsah informací, jejich zařazení, uvedení do kontextů a případné další souvislosti
- pro každý zkoumaný předmět bude vytvořena tabulka s pojmy. Do těchto tabulek budou zařazeny pojmy dle následujícího schématu:
 - a) pojmy, které se vyskytují v učebnicích všech třech vyučovacích předmětů v rámci výzkumu (jedná se o pojmy judaismus, židé, synagoga, Tóra a Mojžíš)
 - b) a dále pojmy, které se v učebnicích vyskytují nejčastěji (všechny zbývající pojmy v tabulkách)
- analýza grafických prvků se zaměří na následující prvky: mapa, graf, fotografie a obrázek
- v učebnicích budou také zkoumány úkoly/cvičení, shrnutí a opakování

Vše výše uvedené bude zkoumáno pouze v přímé souvislosti s tématy Židé a judaismus.

Závěr bude zpracován formou shrnutí získaných informací a dále proběhne diskuse nad zjištěnými výsledky.

11. Židé a judaismu v RVP ZV

Rámcové vzdělávací programy (dále RVP) jsou základní rámce pro tvorbu školních vzdělávacích programů. RVP jsou rozděleny podle druhu škol. Tato práce se bude zaměřovat pouze na RVP pro základní vzdělávání.

V roce 2021 byl Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy RVP pro základní vzdělávání revidován. Cílem této revize byla modernizace obsahu vzdělávání tak, aby odpovídala potřebám 21. století. Jednou ze změn bylo zavedení vzdělávací oblasti s názvem Informatika. Rozvoj digitální gramotnosti žáků je tak nově zařazen na úroveň klíčových kompetencí.

Pro školy je tento program závazný a jsou povinny podle něj začít vyučovat nejpozději 1. září 2023 ve všech ročnících prvního stupně a od 1. září 2024 ve všech ročnících druhého stupně.

Práce je zaměřena na tři vyučovací předměty. Jedná se konkrétně o dějepis, občanskou výchovu a zeměpis. Dějepis a výchova k občanství (občanská výchova) jsou společně zařazeny do vzdělávací oblasti s názvem Člověk a společnost. Zeměpis je zařazen do oblasti Člověk a příroda, ale jak je uvedeno přímo v RVP, přesahy oborů dějepis a výchova k občanství mají vazby zejména do společenskovední části oboru Zeměpis, který je ale v rámci zachování jeho celistvosti umístěn ve vzdělávací oblasti Člověk a příroda.

11.1. Vzdělávací obor Zeměpis

Ve vzdělávací oblasti Zeměpis se lze setkat s tématem souvisejícím s židovstvím, a to zejména v socioekonomické části a v regionální geografii. Téma lze v rámci Zeměpisu pojmout několika způsoby, například v učivu o náboženství nebo například v učivu regionální geografie blízkého východu.

V oblasti Regiony světa lze téma Židé a judaismus pojmout z hlediska regionální geografie jihozápadní Asie, kde je stát Izrael významnou velmocí. V rámci výuky se lze zabývat například historií Izraele, souvislostmi jeho vzniku, jeho obyvatelstvem, náboženskou charakteristikou, současným děním Izraele a jeho sousedních států včetně konfliktů mezi nimi.

Tabulka 3. Oblast Regiony světa

Oblast	REGIONY SVĚTA
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • lokalizuje na mapách světadíly, oceány a makroregiony světa podle zvolených kritérií, srovnává jejich postavení, rozvojová jádra a periferní zóny • porovnává a přiměřeně hodnotí polohu, rozlohu, přírodní, kulturní, společenské, politické a hospodářské poměry, zvláštnosti a podobnosti, potenciál a bariéry jednotlivých světadílů, oceánů, vybraných makroregionů světa a vybraných (modelových) států • zvažuje, jaké změny ve vybraných regionech světa nastaly, nastávají, mohou nastat a co je příčinou zásadních změn v nich
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • světadíly, oceány, makroregiony světa – určující a porovnávací kritéria; jejich přiměřená charakteristika z hlediska přírodních a socioekonomických poměrů s důrazem na vazby a souvislosti (přírodní oblasti, podnebné oblasti, sídelní oblasti, jazykové oblasti, náboženské oblasti, kulturní oblasti) • modelové regiony světa – vybrané modelové přírodní, společenské, politické, hospodářské a environmentální problémy, možnosti jejich řešení

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

Další oblastí, která náleží do zeměpisu je oblast Společenské a hospodářské prostředí. I zde se žáci mohou setkat zejména s tématy spojenými se státem Izrael. Kromě kulturních charakteristik obyvatelstva (nejen) jihozápadní Asie, tedy i židovského obyvatelstva Izraele, se žáci zaměřují také na geopolitické procesy a konfliktní oblasti. Právě oblast jihozápadní Asie je významným ohniskem geopolitických procesů a mnoha současných i minulých konfliktů zapříčiněnými mimo jiné také náboženskými faktory. Svůj vliv na dění v této oblasti mají jak Židé jako národ, tak i judaismus jako náboženství.

Tabulka 4. Oblast společenské a hospodářské prostředí

Oblast	SPOLEČENSKÉ A HOSPODÁŘSKÉ PROSTŘEDÍ
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • posoudí na přiměřené úrovni prostorovou organizaci světové populace • posoudí, jak přírodní podmínky souvisejí s funkcí lidského sídla, pojmenuje obecné základní geografické znaky sídel

	<ul style="list-style-type: none"> • zhodnotí přiměřeně strukturu, složky a funkce světového hospodářství, lokalizuje na mapách hlavní světové surovinové a energetické zdroje • porovnává předpoklady a hlavní faktory pro územní rozmístění hospodářských aktivit • porovnává státy světa a zájmové integrace států světa na základě podobných a odlišných znaků • lokalizuje na mapách jednotlivých světadílů hlavní aktuální geopolitické změny a politické problémy v konkrétních světových regionech
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • obyvatelstvo světa – základní kvantitativní a kvalitativní geografické, demografické, hospodářské a kulturní charakteristiky • globalizační společenské, politické a hospodářské procesy – aktuální společenské, sídelní, politické a hospodářské poměry současného světa, sídelní systémy, urbanizace, suburbanizace • světové hospodářství – sektorová a odvětvová struktura, územní dělba práce, ukazatele hospodářského rozvoje a životní úrovně • regionální společenské, politické a hospodářské útvary – porovnávací kritéria: národní a mnohonárodnostní státy, části států, správní oblasti, kraje, města, aglomerace; hlavní a periferní hospodářské oblasti světa; politická, bezpečnostní a hospodářská seskupení (integrace) států; geopolitické procesy, hlavní světová konfliktní ohniska

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

11.2. Vzdělávací obor Dějepis

Vzhledem k dlouhé a bohaté historii židovského národa se toto téma může dotýkat značné části učiva vzdělávacího oboru dějepis. První vzdělávací oblastí, ve které se uvedené téma může vyskytovat je oblast Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury.

Tabulka 5. Oblast Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury.

Oblast	NEJSTARŠÍ CIVILIZACE. KOŘENY EVROPSKÉ KULTURY
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • rozpozná souvislost mezi přírodními podmínkami a vznikem prvních velkých zemědělských civilizací • uvede nejvýznamnější typy památek, které se staly součástí světového kulturního dědictví • demonstruje na konkrétních příkladech přínos antické kultury a zrod křesťanství

	<ul style="list-style-type: none"> • porovná formy vlády a postavení společenských skupin v jednotlivých státech • a vysvětlí podstatu antické demokracie
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • nejstarší starověké civilizace a jejich kulturní odkaz • antické Řecko a Řím • střední Evropa a její styky s antickým Středomořím

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

Vzhledem k příbuzenství s křesťanstvím lze judaismus a židovství nalézt také v další vzdělávací oblasti – Křesťanství a středověká Evropa. Jedná se o oblast zaměřenou zejména na středověk a rozvoj křesťanství. Židé byli v této době významnou náboženskou skupinou.

Tabulka 6. Oblast Křesťanství a středověká Evropa.

Oblast	KŘESŤANSTVÍ A STŘEDOVĚKÁ EVROPA
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • popíše podstatnou změnu evropské situace, která nastala v důsledku příchodu nových etnik, christianizace a vzniku států • objasní situaci Velkomoravské říše a vnitřní vývoj českého státu a postavení těchto státních útvarů v evropských souvislostech • vymezí úlohu křesťanství a víry v životě středověkého člověka, konflikty mezi světskou a církevní mocí • ilustruje postavení jednotlivých vrstev středověké společnosti, uvede příklady románské a gotické kultury
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • nový etnický obraz Evropy • utváření států ve východoevropském a západoevropském kulturním okruhu a jejich specifický vývoj • islám a islámské říše ovlivňující Evropu (Arabové, Turci) • Velká Morava a český stát, jejich vnitřní vývoj a postavení v Evropě • křesťanství, papežství, císařství, křížové výpravy • struktura středověké společnosti, funkce jednotlivých vrstev • kultura středověké společnosti – románské a gotické umění a vzdělanost

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

V následující oblasti s názvem Moderní doba se přímo setkáváme s pojmem souvisejícím s židovstvím. Součástí výstupů této oblasti je mimo jiné také antisemitismus, který mají žáci dle RVP samostatně vyložit na příkladech. Důležitý je tady jak samotný pojem, tak

jeho zařazení do historických souvislostí, a to zejména v návaznosti na totalitní režimy ve 20. století. Mezi učivo této oblasti je zařazen holokaust jako důležitá součást dějin v období 2. světové války.

Tabulka 7. Oblast Moderní doba.

Oblast	MODERNÍ DOBA
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • na příkladech demonstruje zneužití techniky ve světových válkách a jeho důsledky • rozpozná klady a nedostatky demokratických systémů • charakterizuje jednotlivé totalitní systémy, příčiny jejich nastolení v širších ekonomických a politických souvislostech a důsledky jejich existence pro svět; rozpozná destruktivní sílu totalitarismu a vypjatého nacionalismu • na příkladech vyloží antisemitismus, rasismus a jejich nepřijatelnost z hlediska lidských práv • zhodnotí postavení Československa v evropských souvislostech a jeho vnitřní sociální, politické, hospodářské a kulturní prostředí
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • první světová válka a její politické, sociální a kulturní důsledky • nové politické uspořádání Evropy a úloha USA ve světě; vznik Československa, jeho hospodářsko-politický vývoj, sociální a národnostní problémy • mezinárodněpolitická a hospodářská situace ve 20. a 30. letech; totalitní systémy – komunismus, fašismus, nacismus – důsledky pro Československo a svět • druhá světová válka, holokaust; situace v našich zemích, domácí a zahraniční odboj; politické, mocenské a ekonomické důsledky války

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

11.3. Vzdělávací obor Výchova k občanství

V rámci vzdělávací oblasti Člověk ve společnosti se lze setkat s tématy Židé a judaismus v souvislosti s učivem o mezilidských vztazích, kulturním životě a životě menšin.

Tabulka 8. Oblast Člověk ve společnosti

Oblast	ČLOVĚK VE SPOLEČNOSTI
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • objasní účel důležitých symbolů našeho státu a způsoby jejich používání • rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu • kriticky přistupuje k mediálním informacím, vyjádří svůj postoj k působení propagandy a reklamy na veřejné mínění a chování lidí • uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích • objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám • rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • naše škola – život ve škole, práva a povinnosti žáků, význam a činnost žákovské samosprávy, společná pravidla a normy; vklad vzdělání pro život • naše obec, region, kraj – důležité instituce, zajímavá a památná místa, významní rodáci, místní tradice; ochrana kulturních památek, přírodních objektů a majetku • naše vlast – pojem vlasti a vlastenectví; zajímavá a památná místa, co nás proslavilo, významné osobnosti; státní symboly, státní svátky, významné dny • kulturní život – rozmanitost kulturních projevů, kulturní hodnoty, kulturní tradice; kulturní instituce; masová kultura, prostředky komunikace • lidská setkání – přirozené a sociální rozdíly mezi lidmi, rovnost a nerovnost, rovné postavení mužů a žen; lidská solidarita, pomoc lidem v nouzi, potřební lidé ve společnosti • vztahy mezi lidmi – osobní a neosobní vztahy, mezilidská komunikace; konflikty v mezilidských vztazích, problémy lidské nesnášenlivosti • zásady lidského soužití – morálka a mravnost, svoboda a vzájemná závislost, pravidla chování

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

Ve vzdělávací oblasti Mezinárodní vztahy, globální svět se téma Židé a judaismus může objevit v učivu týkajícím se globálních a lokálních problémů a poznávání souvislostí mezi nimi.

Tabulka 9. Oblast Mezinárodní vztahy, globální svět.

Oblast	MEZINÁRODNÍ VZTAHY, GLOBÁLNÍ SVĚT
Výstupy	<p>Žák</p> <ul style="list-style-type: none"> • popíše vliv začlenění ČR do EU na každodenní život občanů, uvede příklady práv občanů ČR v rámci EU i možných způsobů jejich uplatňování • uvede některé globální problémy současnosti, vyjádří na ně svůj osobní názor a popíše jejich hlavní příčiny i možné důsledky • objasní souvislosti globálních a lokálních problémů
Učivo	<ul style="list-style-type: none"> • evropská integrace – podstata, význam, výhody; Evropská unie a ČR • globalizace – projevy, významné globální problémy

Zdroj: zpracováno dle RVP ZV (MŠMT, 2021)

12. Učebnice zeměpisu

V kapitole Židé a judaismus v RVP bylo zmíněno, že téma Židé a judaismus lze najít zejména ve vzdělávacích oblastech Regiony světa a Společenské a hospodářské prostředí. Na základě toho se předpokládalo, že téma Židé a judaismus bude v učebnicích zařazeno do kapitol zabývajících se obyvatelstvem světa, ale zejména obyvatelstvem Asie, dále tématy týkajících se náboženství, konfliktů ve světě a také tématy regionální geografie především se zaměřením na stát Izrael.

V rámci výzkumu bylo zjištěno, že témata Židé a judaismus byla v učebnicích často zařazena do kapitol o obyvatelstvu Asie, případně do obecných kapitol o obyvatelstvu světa a také do kapitol týkajících se jihozápadní Asie. Dále také do kapitol zabývajících se rasami, národy, jazyky a vůbec nejčastěji do kapitol samostatně zaměřených na náboženství světa nebo jen jihozápadní Asii. V učebnici Hravý Zeměpis 9 (Stražilová a kol., 2015) se dokonce nachází samostatná, byť ne rozsáhlá podkapitola „Křesťanství, judaismus“. Ve třech učebnicích je téma zařazeno do kapitol o konfliktech ve světě - např. v učebnici Zeměpis – lidé žijí a hospodaří na Zemi (Chalupa a kol., 1998) se jedná o kapitolu Ohniska politických, národnostních a náboženských konfliktů. Téma se také vyskytovalo v kapitolách zaměřených na stát Izrael.

V učebnicích zeměpisu se témata Židé a judaismus objevují v následujících kapitolách dle tabulky č. 4.

Tabulka 10. Kapitoly s informací o Židech a Judaismu

kapitola	počet výskytů
Obyvatelstvo (světa, Asie)	6
Konflikty	3
Náboženství	7
Náboženská struktura	1
JZ Asie	6
Asie	4
Rasy, národy, jazyky	4
Izrael	3
Křesťanství, judaismus	1

Pozorování bylo také zaměřeno na celkové pojetí tématu ve zkoumaných učebnicích. V hlavním textu se téměř vždy vyskytuje zmínka o Židech nebo o židovském národě spolu s judaismem nebo Izraelem. V několika učebnicích se objevila stručná historie Židů omezená však vždy jen pouze na několik vět. Ve třech učebnicích je zmíněn Mojžíš jako zakladatel židovského národa. Častěji je však téma Židé, případně židovský národ, zmíněno v souvislosti s napětím mezi Židy, Palestinci a arabským obyvatelstvem. Židé jsou také bráni jako zdroj konfliktů v oblasti Izraele, jako je tomu v učebnici Zeměpis 7 (Kohoutová a kol., 2014): „v roce 1948 byl v Palestině založen židovský stát Izrael a stěhovali se sem Židé z celého světa. Téměř okamžitě začaly války se sousedními arabskými státy a toto napětí trvá dodnes“. Antisemitismus, případně rasismus je v souvislosti s Židy uveden pouze ve dvou učebnicích.

V některých učebnicích byl judaismus zařazen mezi světová náboženství. Vyskytly se však i učebnice, které judaismus mezi světová náboženství neřadí a současně se o něm zmiňují velmi stroze, případně vůbec. V učebnicích bylo zmíněno, že judaismus je nejstarším monoteistickým náboženstvím a také náboženstvím, které vzniklo v Asii (spolu s dalšími náboženstvími). V učebnici Zeměpis 9 (Peštová a kol., 2008) byl judaismus zařazen spolu s křesťanstvím mezi tzv. „západní náboženství“. Pro některé učebnice je judaismus významným náboženstvím zejména proto, že z něho vychází křesťanství i islám, což je v některých učebnicích také zmiňováno. Časté bylo zařazení judaismu do souvislosti se státem Izrael, a dokonce v některých učebnicích je Izrael označen jako „židovský stát“. Ve dvou učebnicích byl zmíněn Jeruzalém jako město (a posvátné místo), kde se střetávají tři světová náboženství. Mnoho učebnic ve výzkumu také poukazuje právě na střet více světových náboženství v oblasti jihozápadní Asie, a z toho plynoucích ohnisek napětí a konfliktů v této oblasti. Tato skutečnost byla zmiňována ve třech učebnicích, a to konkrétně v kapitolách o konfliktech v oblasti Jihozápadní Asie. Vůbec nejrozsáhleji popisuje judaismus učebnice Hravý Zeměpis 9 (Strašilová a kol., 2020), ve které autoři nabízejí základní informace o judaismu ale i dalších světových náboženství.

Níže se nachází tabulka s výskytem nejčastějším pojmů ve zkoumaných učebnicích zeměpisu, které souvisely s tématem Židé a judaismus. Nejčastěji je v učebnicích zmiňován pojem židé (14krát) a dále judaismus (12krát). Častějším pojmem jsou už jen Zeď nářků (7krát) a židovský stát (6krát). Ostatní pojmy se vyskytují maximálně ve čtyřech učebnicích (např. synagoga a Mojžíš – oba 4krát). Pojem judaismus se ve čtyřech učebnicích vůbec nevyskytuje, místo toho dvě z těchto učebnic používají „alternativní“ pojem židovství. Pojem Židé se nevyskytuje pouze ve dvou učebnicích. Pojmy „Zeď nářků“ a „synagoga“ jsou většinou

součástí popisků fotografií. Ostatní pojmy uvedené v tabulce jsou většinou pouze zmíněny bez podrobnějšího vysvětlení.

Níže je uvedena Tabulka 11.: Výskyt pojmů v učebnicích zeměpisu.

Název učebnice	judaismus	Židé	židovství	židovský stát	Svatá země	Jahve	Tóra	šabat	zed' nářků	synagoga	Mojžiš	holocaust
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ano	ne	ano
Zeměpis, Svět, učebnice pro 2. stupeň ZŠ (určeno pro žáky s přiznanými podpůrnými opatřeními)	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis světa 2 - Amerika - Asie	ne	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne
Současný svět	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano
Asie a Evropa	ne	ano	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano	ne
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ano	ne	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis 9 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis - společenské složky krajiny, politická mapa světa	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ano	ano	ne
Společenské a hospodářské složky krajiny	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne
Mimoevropské světadílů	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - zeměpis světadílů	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ne
Zeměpis pro 8. a 9. ročník ZŠ - lidé žijí a hospodaří na zemi	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne
Zeměpis 5 - hospodářství a společnost	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne
Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ano	ne	ano	ano	ano	ne
součet	12	14	3	6	1	2	3	1	7	4	4	2

Ve zkoumaných učebnicích se samozřejmě vyskytovaly i grafické prvky. Nejčastěji se jednalo o mapy a fotografie. Mapy se vždy týkaly rozšíření náboženství ve světě. Judaismus je na těchto mapách vždy zobrazen, tedy s výjimkou učebnice *Současný svět* (Herink, Valenta a kol., 2010), jejíž mapa o rozšíření náboženství ve světě judaismus vůbec neviduje stejně tak jako statistika počtu obyvatel podle náboženství ve stejné učebnici. Učebnice *Společenské a hospodářské složky krajiny* (Mirvald a Štulc, 2008) sice judaismus na mapě světových náboženství zobrazuje, ale pouze jen na určitých místech v Evropě a USA, přičemž zobrazení v oblasti Izraele zcela chybí. Kromě již zmíněného grafu v učebnici *Současný svět* (jenž ale nezobrazuje judaismus) obsahuje graf s procentuálním zastoupením jednotlivých náboženství ve světě již pouze učebnice *Zeměpis 9 – lidé a hospodářství* (Chalupa a Hübelová, 2019) s odpovídající hodnotou 0,2 %. Velmi často (celkem 7krát) se v učebnicích objevovala fotografie Zdi nářků často také s modlícími se židy. Učebnice *Zeměpis – lidé žijí a hospodaří na zemi* (Chalupa a kol., 1998) poukazuje na střet dvou odlišných světů – židovského a arabského fotografií, na níž je Zeď nářků společně s mešitou v pozadí. Dále se ve čtyřech případech jednalo o fotografii synagogy, z toho jednou synagogy v Jeruzalémské ulici v Praze a dvakrát synagogy v Plzni. Třikrát se také v učebnicích vyskytla fotografie Chrámové hory. Fotografií typického žida lze najít pouze v učebnici *Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida* (Svatoňová, 2019). V učebnicích je také dvakrát zobrazena šesticípá hvězda, z toho jednou s popisem „hexagram“ (v učebnici *Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia* – Stražilová a kol., 2020).

Pouze 50 % učebnic zeměpisu obsahuje mapu s vyznačením židovského náboženství (tedy celkem 8). Graf vztahující se k tématu Židé a judaismus lze najít v jedné učebnici. Fotografie související s tématem Židé a judaismus se nachází v deseti učebnicích. Obrázek, například ilustrovaný, je jen ve dvou učebnicích.

Tabulka 12. Výskyt grafických prvků v učebnicích zeměpisu.

Název učebnice	mapa	graf	fotografie	obrázek
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ano	ne	ne
Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida	ne	ne	ano	ne
Zeměpis, Svět, učebnice pro 2. stupeň ZŠ (určeno pro žáky s přiznanými podpůrnými opatřeními)	ne	ne	ano	ne
Zeměpis světa 2 - Amerika – Asie	ne	ne	ano	ne
Současný svět	ne	ne	ne	ne
Asie a Evropa	ano	ne	ano	ne
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ne	ne	ano
Zeměpis 9 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ne	ne	ne	ne
Zeměpis – společenské složky krajiny, politická mapa světa	ano	ne	ano	ne
Společenské a hospodářské složky krajiny	ano	ne	ano	ne
Mimoevropské světadíly	ano	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - zeměpis světadílů	ne	ne	ano	ne
Zeměpis pro 8. a 9. ročník ZŠ – lidé žijí a hospodaří na zemi	ano	ne	ano	ne
Zeměpis 5 - hospodářství a společnost	ne	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ne	ne	ano	ne
Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ano	ano
součet	8	1	10	2

Výzkum byl zaměřen i na úkoly, cvičení, opakování, případně na shrnutí kapitol nebo celého učiva učebnice. Výskyt úkolů nebo cvičení s tématem Židé a judaismus byl v učebnicích poměrně častý. Ve dvou učebnicích lze nalézt úkoly související s konfliktem mezi Židy a Palestinci. V pěti učebnicích se vyskytoval úkol, ve kterém měli žáci vlastními slovy charakterizovat judaismus (v některých případech i ostatní náboženství), případně si o judaismu vyhledat informace. Ve dvou případech se objevilo také spojení úkolu s grafickým prvkem: v učebnici Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida (Svatoňová, 2019) se nachází úkol, ve kterém mají žáci určit zástupce jednotlivých náboženství podle fotografií (včetně

judaismus a jeho typického představitele žida). Podobný úkol, ovšem s typickými chrámy, se nachází v učebnici Zeměpis – společenské složky krajiny, politická mapa světa (Pluskal a kol., 2003). Úkolem žáků je přiřadit fotografii chrámu k náboženství (je zobrazena synagoga v Plzni). Dále se často vyskytoval úkol, v němž bylo různým způsobem využíváno spojení judaismu s Izraelem, případně s Jeruzalémem. Příkladem takového úkolu může být úkol v učebnici Zeměpis světa 2 – Amerika – Asie (Holeček, Janský a kol., 2020): Co odlišuje Izrael od ostatních států oblasti? Vyskytovaly se i úkoly spojené s Židy, případně s židovským obyvatelstvem. V tomto případě lze zmínit úkol v učebnici Zeměpis 7 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia (Kohoutová a kol., 2014), ve které lze nalézt tyto dva úkoly: „Která kniha popisuje vyhnání židů z jejich království a slibuje jim návrat do Země zaslíbené?“, „Znáš z literatury příběhy o Židech a jejich pronásledování? Ze které doby pocházejí?“. Učebnice Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství (Chalupa a Hübelová, 2019) se objevuje úkol: „Víte, ve které době emigrovalo do USA nejvíce Židů?“. Autoři učebnice Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (Strašilová a kol., 2020) dokonce přichystali aktivizační metodu, ve kterém měli žáci za úkol svým spolužákům prezentovat své cestovatelské zážitky o vybraných národech (na výběr např. národy Rusové, Hindustánci, Thajci, Turci a Židé).

Shrnutí a opakování probraného učiva je ve zkoumaných učebnicích většinou formou úkolů. Tato skutečnost je zavedena i do tabulky. Podrobnější shrnutí učiva o judaismu je jen v učebnici Zeměpis – společenské složky krajiny, politická mapa světa (Pluskal a kol., 2003), ve které je čtyřmi větami charakterizován judaismus. Dále už jen lze ve shrnutí kapitoly najít zmínku o judaismu v učebnici Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (Strašilová a kol., 2020): „judaismus je etnickým náboženstvím a vychází z něj křesťanství a islám“.

Z šestnácti učebnic jich obsahuje celkem 11 úkol nebo cvičení, které alespoň částečně souvisí s předmětným tématem. Shrnutí učiva, ať už kapitoly nebo celé učebnice, je na tom podobně, celkem v deseti případech. Určitá forma opakování je jen ve čtyřech učebnicích.

Níže tabulka 13. s výskytem úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích zeměpisu.

Tabulka 13. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích zeměpisu.

Název učebnice	úkol/cvičení	opakování	shrnutí
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ne	ano
Zeměpis 7 - Asie, Austrálie a Oceánie, Antarktida	ano	ne	ano
Zeměpis, Svět, učebnice pro 2. stupeň ZŠ (určeno pro žáky s přiznanými podpurnými opatřeními)	ne	ne	ano
Zeměpis světa 2 - Amerika – Asie,	ano	ne	ano
Současný svět	ano	ne	ano
Asie a Evropa	ano	ne	ne
Zeměpis 9 - Lidé a hospodářství	ano	ano	ano
Zeměpis 9 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ne	ne	ne
Zeměpis – společenské složky krajiny, politická mapa světa	ano	ano	ano
Společenské a hospodářské složky krajiny	ano	ne	ne
Mimoevropské světadíly	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - zeměpis světadílů	ano	ne	ano
Zeměpis pro 8. a 9. ročník ZŠ – lidé žijí a hospodaří na zemi	ne	ne	ne
Zeměpis 5 - hospodářství a společnost	ne	ne	ne
Zeměpis 7 - učebnice pro ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ano	ano
Hravý Zeměpis 9 - učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ano	ano
součet	11	4	10

13. Učebnice dějepisu

V kapitole Židé a judaismus v RVP ZV je uvedeno, že předmětná témata se mohou objevit v učivu následujících třech oblastí:

- 1) Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury
- 2) Křesťanství a středověká Evropa
- 3) Moderní doba

Původní předpoklad očekával, že témata Židé a judaismus se objeví například v tématech o nejstarších známých civilizacích v oblasti jihozápadní Asie, v tématech zaměřených na vznik a rozvoj křesťanství, dále se tímto tématem může zabývat také učivo období středověku. Zcela se dalo očekávat, že bude učivo o židovském obyvatelstvu v učebnicích zařazeno do kapitol o nacismus a 2. světové válce.

V učebnicích pro šestý ročník základní školy, které se zaměřovaly na období pravěku a starověku byla témata Židé a judaismus probírána v kapitolách zabývajících se oblastí předního východu, případně v kapitolách o Palestině, tak jak tomu je například v učebnici Dějepis 6 - pravěk, starověk (Bednaříková, Kysučan, Fejfušová, 2019) v kapitole nazvané „Starověká Palestina“. Témata se objevovala také v kapitolách o počátcích křesťanství. I v učebnicích pro 7. ročníky ZŠ se zaměřením na středověk a počátek novověku se témata Židé a judaismus objevovala v kapitolách o křesťanství. Ve všech učebnicích pro 7. ročník se však tato témata objevují hlavně v kapitolách o obyvatelstvu v českých zemích, často také v kapitolách o měšťanském obyvatelstvu ve středověku a v obecných kapitolách o společnosti ve středověku. Dvě z těchto učebnic nabízejí samostatnou kapitolu o životě židů ve středověku. Nejrozsáhlejší informace nabízí zejména učebnice Dějepis 7 (kolektiv autorů nakladatelství Fraus, 2015), která má v hlavním textu obsaženou samostatnou kapitolu o Židech. Ostatní dvě učebnice pro sedmé ročníky pojednávají o Židech ve středověku mimo hlavní text, zejména formou rámečků doplňujících hlavní učivo. Ze čtyř učebnic dějepisu pro 8. ročníky ZŠ se ve třech učebnicích témata Židé a judaismus objevují v kapitolách o českých zemích ve 2. polovině 19. století. V kvantitě podaných informací vyčnívá učebnice Dějepis 8 od autorů nakladatelství Fraus z roku 2016, která obsahuje rozsáhlou kapitolu o životě Židů. Učebnice Dějepis 8 – novověk (Válková, 2014) poskytuje informace v samostatných rámečcích mimo hlavní text. Učebnice Dějepis 8 – novověk (Čapka, Vykoupil, 2020) je téma zařazeno do kapitol o Habsburské monarchii. Učebnice zaměřené na moderní dějiny, tedy určené pro 9. ročníky ZŠ obsahují témata Židé a judaismus zejména v kapitolách o nacismu. Dále v kapitolách o 2. světové válce

se o Židech píše v souvislosti s holocaustem. V uvedených kapitolách je ve zkoumaných učebnicích často využito samostatných podkapitol, které se zabývají útlakem Židů (nejen) v Německu, konečným řešením židovské otázky, životem Židů v Protektorátu Čechy a Morava, přesunech Židů do koncentračních táborů a jejich následné vyvražďování. Často je v těchto kapitolách doplněn hlavní text samostatnými informacemi v rámečcích. Ve dvou učebnicích je také stručně zmíněn útlak židovského obyvatelstva na Slovensku. Dvě učebnice obsahují také informace o návratu Židů do Československa po skončení války, další dvě učebnice zmiňují Židy také v souvislosti se vznikem státu Izrael.

Tabulka 14. Kapitoly v učebnicích dějepisu s výskytem informací o Židech a judaismu.

kapitola	počet výskytů
Počátky křesťanství	2
Starověká Palestina	2
Starověký Řím	1
Habsburská monarchie	1
2. velká francouzská revoluce	1
Raný středověk	1
Židé ve středověku	2
Židé	1
Vrcholný s pozdní středověk	4
Uspořádání středověké společnosti	1
Mezi Vídeňským kongresem a revolucí 1848	1
Josef II	1
České země v 2. pol. 18. st. a v 19. století	3
Proměny společnosti ve 2. polovině 19. století	1
Život Židů ve 2. pol. 19. století	1
Život v českých zemích na přelomu 19. a 20. století	2
Mezi revolucí a 1. sv. válkou	1
Formování české moderní občanské společnosti	1
Evropa a svět ve 30. letech	1
Svět a ČSR po 1. sv. válce	1
Přední východ	2
Nacismus v Německu	3

Židé v protektorátu	1
Protektorát Čechy a Morava	2
Slovensko za 2. sv. války	1
Svět ve válce	1
2. sv. válka	1
Holocaust	1
Poválečné dějiny	2
Československo po 2. sv. válce	1

Jaké je celkové pojetí tématu Židé a judaismus v učebnicích dějepisu? Částečně je to už zřejmé z předešlého textu. Učebnice dějepisu v rámci výzkumu by se daly rozdělit do čtyř kategorií podle období, kterému se věnují. Od toho se následně odvíjejí souvislosti, se kterými jsou zájmová témata v učebnicích probírána. První kategorií jsou učebnice, které se zaměřují na období pravěku a starověku, a jsou tedy určeny zejména pro 6. ročníky základní školy. V těchto učebnicích jsou Židé popisovány jako národ v oblasti starověké Palestiny. Ve dvou učebnicích je místo pojmu Židé použito pojmu Hebrejové nebo Hebrejci. V každé z učebnic je alespoň krátký popis počátků židovského národa, nejrozsáhleji v učebnici *Dějepis 6 – pravěk, starověk* (Bednaříková, Kysučan, Fejfušová, 2019). Následně už jsou samozřejmě Židé spjati s počátky křesťanství. Spojení Židů a smrti Ježíše lze nalézt ve dvou učebnicích.

Druhou kategorií jsou učebnice s číslem 7 v názvu, které jsou určeny samozřejmě pro 7. ročníky základních škol a zabývají se obdobím středověku a počátkem novověku. V těchto učebnicích jsou Židé popisovány jako národ odlišný od ostatního obyvatelstva, a to nejen v českých, ale i ostatních zejména evropských zemích. Ve všech učebnicích pro sedmé ročníky je popsán život Židů v daném období, a to zejména v souvislosti s měšťanským obyvatelstvem. Dále je v učebnicích popsán útlak Židů a s tím spojené pogromy, a jejich vyčleňování ze společnosti. Ve třech učebnicích je uvedeno, že Židé pracovali jako obchodníci nebo bankéři, často půjčovali na úrok a že platili panovníkům za ochranu proti pogromům. Ve dvou učebnicích je stručná informace o tom, že Židé, případně judaismus byli inspirací pro proroka Mohameda.

Další kategorií jsou učebnice označené číslem 8. pro osmé ročníky základní školy. Tyto učebnice jsou zaměřené na novověk. I v těchto učebnicích je popisován život židovského obyvatelstva daného období, a to nejen v Česku, ale i dalších zemích. V učebnicích je popsáno

nejdříve utlačování Židů, následně zlepšování jejich životní situace a poté opětovný útlak Židů společně s nástupem antisemitismu. Dvě učebnice informují o zlepšení života Židů za vlády Josefa II. Ve všech čtyřech učebnicích pro osmé ročníky ZŠ je zmiňována tzv. hilsneriáda – proces s údajným židovským vrahem Leopoldem Hilsnerem, na jehož stranu se postavil i Tomáš Garrigue Masaryk. Ve dvou učebnicích jsou také zmíněny pogromy v Rusku a následná migrace židovského obyvatelstva převážně do USA.

Učebnice dějepisu další kategorie, tedy pro deváté ročníky ZŠ se věnují nejnovějším, moderním dějinám. Obsahují i učivo o meziválečném období, 2. světové válce a poválečnému stavu. Je tedy zřejmé, že se učebnice budou v souvislosti s Židy zabývat zejména s jejich útlakem zapříčiněným ideologií nacismu. Tomuto tématu se věnují všechny učebnice dějepisu pro deváté ročníky, a to ve velmi hojné míře. V učebnicích je popisován postoj nacistů k židovskému obyvatelstvu, antisemitismus a následné pronásledování Židů se zaměřením nejen na Německo, ale i Československo. Ve dvou učebnicích jsou zmiňovány Norimberské zákony. Dále lze v učebnicích nalézt informace o koncentračních táborech, ghettech nebo vyvražďování židovského obyvatelstva. Učebnice těmto tématům věnují samostatné, v některých případech i poměrně obsáhle kapitoly. Ve všech čtyřech učebnicích moderních dějin je také zmiňována tzv. křišťálová noc, ve dvou případech doprovázena i fotografií rozbité výlohy. Poválečnému období se věnují dvě učebnice, které se jen stručně zmiňují o konfliktu mezi Židy a Palestinci po vzniku státu Izrael.

Dále se nachází tabulka se souvisejícími pojmy. Pojem Židé je zmíněn ve všech učebnicích (16krát), Judaismus je však zmiňován v dějepisných učebnicích pouze 5krát. Pojmy spojené s judaismem se celkově v učebnicích dějepisu objevují méně než pojmy spojené s útlakem Židů – antisemitismus, arizace, pogrom a křišťálová noc. Zmíněným pojmům se učebnice věnují podrobněji zejména v kapitolách před a během druhé světové války. Ostatní pojmy související s judaismem jako Mojžiš (5krát), Pesach (3krát) nebo Tóra (4krát) jsou v učebnicích zastoupeny zřídka, případně bez uvedení podrobnějších informací a souvislostí.

Tabulka 15. Výskyt nejčastějších pojmů v učebnicích dějepisu.

Název učebnice	Židé	judaismus	Mojžiš	5 knih Mojžišových	antisemitismus	Pesach	sionismus	Tóra	synagoga	arizace	pogrom	kříšťálová noc
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ano	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Dějepis 8 – novověk (Čapka, Vykoupil)	ano	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ne
Dějepis 8 – novověk (Válková)	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ne
Dějepis 7 - středověk, počátek novověku	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne
Dějepis 7 - středověk a raný novověk	ano	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ano	ne
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Dějepis 9 - nejnovější dějiny	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ano	ano	ano
Dějepis 9 – moderní dějiny	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ano
Hravý Dějepis 6 – pravěk a starověk	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Dějepis 6	ano	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ne
Hravý Dějepis 7 – středověk a raný novověk	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ano	ne
Dějepis 7	ano	ano	ano	ano	ne	ano	ne	ano	ano	ne	ano	ne
Hravý Dějepis 8 - novověk	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ne
Dějepis 8	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ano	ano	ano	ne	ne	ne
Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ne	ano	ne	ne	ano
Dějepis 9	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne	ano	ano
součet	16	5	5	3	5	3	3	4	10	2	8	4

Je pochopitelné, že v porovnání s učebnicemi zeměpisu bude v dějepisných učebnicích zobrazeno mnohem méně map. Obecně se sice nedá říct, že by zkoumané učebnice byly na mapy chudé, ovšem mapy související s Židy a judaismem obsahují pouze čtyři učebnice. Učebnice Dějepis 6 – pravěk a starověk (Bednaříková, Kysučan, Fejfušová, 2019) zobrazuje mapu rozšíření státu Davidova a Šalamounova a také zobrazuje Izrael a Judsko. Učebnice Dějepis 7 (kolektiv autorů nakladatelství Fraus, 2015) poskytuje mapu rozšíření křesťanů a Židů na konci středověku. V učebnici Dějepis 9 (kolektiv autorů nakladatelství Fraus, 2017) lze nalézt mapu rozdělení Palestiny na židovský a arabský stát v roce 1947. Mapa národnostního rozdělení Izraele je obsažena v učebnici Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny (Ostap a kol., 2020). Grafy související se zájmovým tématem lze nalézt ve dvou učebnicích. V obou zobrazují strukturu obyvatel Československa mezi 1. a 2. světovou válkou.

Fotografie a obrázky jsou ve zkoumaných dějepisných učebnicích zastoupeny v hojně míře. Fotografie v učebnicích jsou obsaženy zejména v kapitolách týkajících období před a během druhé světové války. Proto je na fotografiích nejčastěji zobrazen útlak židovského obyvatelstva a lze na nich nalézt například rozbité výlohy během křišťálové noci, židovská ghetta, shromáždění a transport Židů do koncentračních táborů nebo fotografie přímo z koncentračních táborů. Tyto fotografie často doplňují hlavní text a poskytují žákům autentický pohled na utrpení Židů. Silně zapůsobit na žáky může například fotografie z učebnice Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny (Ostap a kol., 2020), na které je zobrazen manželský pár (německé ženy a židovského muže), kteří jsou za dozorů příslušníků německé armády vystaveni na ulici s tabulkou s ponižujícím textem. Ve čtyřech případech učebnice obsahují fotografii synagogy (z toho jednou hořící synagoga Boerneplatz ve Frankfurtu nad Mohanem během křišťálové noci). Ilustrovaných obrázků se v učebnicích nachází mnoho. Zobrazují nejčastěji situace ze života Židů. V učebnici Dějepis 9 – nejnovější dějiny (Válková, 2016) se nacházejí obrázky zobrazující vyhánění židovských dětí ze školy a výuku německých dětí o Židech. V učebnici Dějepis 8 (kolektiv autorů nakladatelství Fraus, 2016) lze nalézt antisemitskou karikaturu Tomáše Garrigue Masaryka. Celkově se v učebnicích nachází devět fotografií a 13 obrázků týkajících se zájmového tématu.

Tabulka 16. Výskyt grafických prvků v učebnicích dějepisu.

Název učebnice	mapa	graf	fotografie	obrázek
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ano	ne	ne	ano
Dějepis 8 – novověk (Čapka, Vykoupil)	ne	ne	ne	ano
Dějepis 8 – novověk (Válková)	ne	ne	ano	ano
Dějepis 7 - středověk, počátek novověku	ne	ne	ne	ano
Dějepis 7 - středověk a raný novověk	ne	ne	ano	ne
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ne	ne	ne	ano
Dějepis 9 - nejnovější dějiny	ne	ne	ano	ano
Dějepis 9 – moderní dějiny	ne	ne	ano	ano
Hravý Dějepis 6 – pravěk a starověk	ne	ne	ne	ano
Dějepis 6	ne	ne	ano	ano
Hravý Dějepis 7 – středověk a raný novověk	ne	ne	ne	ano
Dějepis 7	ano	ne	ano	ano
Hravý Dějepis 8 - novověk	ne	ne	ne	ne
Dějepis 8	ne	ne	ano	ano
Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny	ano	ano	ano	ne
Dějepis 9	ano	ano	ano	ano
součet	4	2	9	13

Výskyt úkolů spojených se zájmovými tématy je ve zkoumaných dějepisných učebnicích poměrně častý. Lze je nalézt ve všech učebnicích dějepisu, mimo jednu. Zajímavý úkol obsahuje učebnice Dějepis 6 – pravěk, starověk (Bednaříková, Kysučan, Fejfušová, 2019), ve kterém mají žáci za úkol předvést pantomimu o strastiplném putování Židů z Egypta do Země zaslíbené. V učebnici Dějepis 6 – pravěk, starověk (Válková, 2006) lze nalézt více úkolů. Žáci se mají například seznámit s židovskými dějinami a židovským náboženstvím nebo mají hledat společné znaky židovského náboženství a křesťanství. I v učebnicích pro sedm ročníky mají žáci za úkol srovnávat judaismus s křesťanstvím, případně islámem. Učebnice Dějepis 7 – středověk a raný novověk (Válková, 2007) a Dějepis 7 (kolektiv autorů Fraus, 2015) obsahují mnoho úkolů souvisejících s Židy a judaismem. V první zmiňované učebnici mají například žáci za úkol zjistit, co je Talmud, Míšna, Gemara, košer, synagoga a rabín, nebo se mají seznámit s židovskými svátky. Mají také za úkol zjistit, zda se v jejich okolí nenachází židovský

hřbitov. V druhé zmiňované učebnici se nacházejí zejména úkoly týkající se života Židů. I v učebnicích pro osmé ročníky lze nalézt úkoly týkající se židovských svátků a židovského života v období novověku. Nejvíce úkolů obsahuje učebnice Dějepis 8 (kolektiv autorů Fraus, 2016). Učebnice novodobých dějin pro deváté ročníky obsahuje samozřejmě mnoho úkolů souvisejících s životem Židů před a během druhé světové války a holocaustem. Lze ale také najít i několik úkolů, které souvisí se vztahem Židů a Palestinců v poválečném období.

Shrnutí kapitol, případně učiva v učebnicích je většinou formou úkolů nebo jen krátkých otázek. Ve shrnutí kapitol nebo opakování učiva, které je zpracováno formou textu, lze zmínky o Židech nalézt, ale informace jsou často jen stručné. Podrobnější shrnutí, případně opakování učiva lze nalézt jen u kapitol zabývajících se holocaustem. V několika učebnicích se nachází opakování tématu Židé z předešlých ročníků, například v učebnici Dějepis 7 – středověk a raný novověk (Válková, 2007) autorka nabádá k zopakování dějin Židů a jejich náboženství.

Celkem se tedy úkoly, respektive cvičení objevují v patnácti učebnicích, opakování lze nalézt v deseti učebnicích a shrnutí učiva (většinou ve formě souvislého textu) lze nalézt ve dvanácti učebnicích.

Tabulka 17. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích dějepisu.

Název učebnice	úkol/cvičení	opakování	shrnutí
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ano	ano	ano
Dějepis 8 – novověk (Čapka, Vykoupil)	ano	ano	ano
Dějepis 8 – novověk (Válková)	ano	ne	ano
Dějepis 7 - středověk, počátek novověku	ano	ano	ne
Dějepis 7 - středověk a raný novověk	ano	ano	ne
Dějepis 6 - pravěk, starověk	ano	ne	ne
Dějepis 9 - nejnovější dějiny	ano	ano	ano
Dějepis 9 – moderní dějiny	ano	ne	ano
Hravý Dějepis 6 – pravěk a starověk	ano	ne	ano
Dějepis 6	ano	ne	ano
Hravý Dějepis 7 – středověk a raný novověk	ano	ano	ne
Dějepis 7	ano	ano	ano
Hravý Dějepis 8 - novověk	ne	ne	ano
Dějepis 8	ano	ano	ano
Hravý Dějepis 9 – nejnovější dějiny	ano	ano	ano
Dějepis 9	ano	ano	ano
součet	15	10	12

14. Učebnice výchovy k občanství/občanské výchovy

V kapitole Židé a judaismus v RVP ZV je uvedeno, že předmětná témata se mohou objevit v učivu následujících třech oblastí:

- 1) Člověk ve společnosti
- 2) Mezinárodní vztahy, globální svět

Na základě toho lze očekávat, že budou předmětná témata obsažena v učivu týkajícího se kulturního života, mezilidských vztazích a lidské společnosti, a dále v učivo o mezinárodních vztazích a globálních problémech.

V učebnicích pro 6. ročníky, které jsou ve výzkumu zastoupeny čtyřmi učebnicemi, jsou témata Židé a judaismus obsaženy zejména v kapitolách týkajících se kalendáře, času a svátků. V učebnicích vydavatelství Fraus se tato témata ještě objevují v kapitolách Miniúvod do lidských práv. V učebnici Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002) se témata objevují v kapitole Národy a národnostní menšiny. V učebnicích, určených pro 7. ročníky ZŠ se témata objevují v rozdílných kapitolách. Občanská výchova 7 (kolektiv autorů Fraus, 2019) obsahuje témata v kapitole Víra a náboženství. Učebnice Výchova k občanství pro 7. ročník (Lunerová, Štěrbá, Svobodová, 2020) obsahuje témata v kapitole O lidských právech, v podkapitole Antisemitismus. Poslední učebnice Občanské výchovy, které je určena pro sedmé ročníky ZŠ je Občanská výchova 7 (Valenta, Müller, Havlíková, 2017), která zmínky o Židech obsahuje v kapitole Historické typy států. V učebnicích pro 8. ročníky ZŠ se informace o Židech a judaismu téměř nevyskytují. Výjimkou je učebnice Občanská výchova 8 (Valenta, Müller, 2019), která obsahuje informace o judaismu v kapitole „Člověk poznává svět“. Učebnice pro 9. ročníky jsou ve výzkumu zastoupeny dvakrát. Obě učebnice obsahují předmětná témata v kapitolách o víře a náboženství. Učebnice Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2000) obsahuje informace o Židech navíc v několika dalších kapitolách, například v kapitolách „Každý jsme hoden ochrany“ a „Známe se“. Pokud provedeme srovnání zkoumaných učebnic zjistíme, že co se týče rozložení témat učiva, jsou na první pohled v souladu s RVP nejvíce učebnice pro 6. ročníky ZŠ. O ostatních učebnicích se také nedá říct, že by nebyly v souladu s RVP, ale jejich hodnocení je z tohoto pohledu složité zejména z toho důvodu, že informace o Židech a judaismu poskytují jen stručné a neucelené.

Tabulka 18. Kapitoly v učebnicích občanské výchovy s výskytem informací o Židech a judaismu.

kapitola	počet výskytů
Každý jsme hoden ochrany	1
Známe se	1
Životní názor, víra, náboženství	1
Historické typy států	1
Víra a náboženství	3
Člověka náboženství	1
Čas svátků	1
Historický vývoj kalendáře	1
Kalendář	2
Člověk poznává svět	1
Člověk v rytmu času	2
Miniúvod do lidských práv	2
O lidských právech	1
Národy a národnostní menšiny	1
Morálka a mravnost	1

Souvislosti, se kterými jsou Židé, případně judaismus v učebnicích občanské výchovy zmiňovány jsou různé. V učebnicích pro šesté ročníky ZŠ je v učivu o čase, kalendářích a svátcích zmiňován vždy také židovský kalendář. Podle učebnic začíná židovský kalendář počátkem, případně stvořením světa nebo člověka. Učebnice Občanská výchova 6 (kolektiv autorů Fraus, 2018) a Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6 (Janošková, Ondráčková, Čechilová, 2009) datují vznik židovského kalendáře do roku 3761 př. n. l. Ve třech učebnicích jsou také informace o židovských svátcích, přitom Chanuka je zmiňována ve třech učebnicích a svátky Šabat, Jom kipur, Roš ha-šana a Pesach v jedné učebnici. Učebnice poskytují o židovských svátcích jen strohé informace, mimo učebnici Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6 (Janošková, Ondráčková, Čechilová, 2009), která obsahuje v kapitole Jak se slaví Vánoce jinde následující informaci: „Židé Vánoce neslaví, ale na Vánoční čas připadá pohyblivý osmidenní židovský svátek Chanuka, připomínající vítězství židů nad bezvěrci“. Učebnice Občanská

výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002) obsahuje příběh o židovském chlapci během svátku Chanuka, jehož autorem je Leo Pavlát. Učebnice pro šesté ročníky už další informace o Židech neobsahují, mimo učebnic od nakladatelství Fraus (Občanská výchova 6 a Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6), které obsahují stejný článek převzatý z médií s názvem „Jaké je být Židovkou i Arabkou“ o novinářce židovsko-arabského původu Karin Aradové. Stručnou zmínku o násilí na židovském obyvatelstvu během 2. sv. války obsahuje ještě učebnice Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002).

Učebnice Občanská výchova 7 (kolektiv autorů Fraus, 2019) obsahuje v kapitole „Víra a náboženství“ stručnou zmínku o judaismu a dále v kapitole „Morálka a mravnost“ krátký příběh o židovském lékaři Emilu Voglovi. Zbývající dvě učebnice pro sedmé ročníky (Výchova k občanství pro 7. ročník a Občanská výchova 7) píšou o Židech v souvislosti s antisemitismem a holocaustem v období 2. sv. války. Druhá zmíněná učebnice navíc obsahuje zajímavý dopis německého autora adresovaný do Československa, ve kterém autor popisuje útlak Židů a pogromy v nacistickém Německu s následnou prosbou o poskytnutí bydlení po přesunu do Československa.

Učebnice občanské výchovy pro 8. ročníky ZŠ příliš mnoho informací o Židech a judaismu neobsahují. Z toho důvodu se ve výzkumu objevila pouze jedna učebnice pro 8. ročníky – Občanská výchova 8 (Valenta, Müller, 2019). Tato učebnice však nabízí stručné informace pouze o judaismu v kapitole „Člověk poznává svět“.

Učebnice pro deváté ročníky jsou zastoupeny ve výzkumu dvěma tituly – Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2000) a Výchova k občanství pro 9. ročník (Laicmanová, 2018). Obě tyto učebnice dělí od sebe 18 let a mají společné to, že obě obsahují informace o judaismu v kapitolách týkajících se víry a náboženství. Mladší učebnice obsahuje rozsáhlejší kapitolu o judaismu (krátká historie Židů, informace o Tóře, o Židech ve středověku, o židovských svátcích a symbolech). Starší učebnice obsahuje kromě charakteristiky judaismu i další, i když nesourodé informace. Například v souvislosti s menšinami je citován článek z MF Dnes, ve kterém jsou zmíněny pogromy na Židy, antisemitismus a holocaust. Ze stejného zdroje je článek „Útoky proti Židům tvoří malou část rasově motivovaného násilí“, který popisuje poničení náhrobků na židovském hřbitově v Trutnově. Také je v této učebnici zmíněno, že Židé jsou jedním z národů žijících v ČR. V tabulce je následně uvedeno, že podle sčítání lidu v roce 1991 žije v ČR 218 Židů. Ve stejné

učebnice se také objevuje obsáhlejší kapitola o holocaustu, která popisuje útlak Židů před 2. sv. válkou a během ní, následně také přesun židovského obyvatelstva do Izraele.

Následující tabulka obsahuje nejčastější pojmy, které se vyskytovaly v učebnicích občanské výchovy. Pojem Židé je zmíněn ve všech učebnicích (10krát). Pojem judaismus je zmiňován pouze ve čtyřech případech stejně tak, jako pojmy antisemitismus a holocaust. Šestkrát je zmíněn pojem synagoga. Zmínit lze také to, že se častěji objevovaly názvy židovských svátků: Jom kipur (3krát), Šabat (3krát), Chanuka (4krát) a Pesach (3krát), které byly obsaženy zejména v kapitolách o kalendáři a čase.

Tabulka 19. Výskyt nejčastějších pojmů v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.

Název učebnice	Židé	Judais- mus	Antise- mitismus	holocaust	synagoga	Jom kipur	Tóra	Mojžíš	šabat	Chanuka	Pesach
Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ne	ne	ne
Výchova k občanství pro 6. ročník	ano	ne	ne	ano	ano	ano	ano	ne	ano	ano	ne
Občanská výchova 7	ano	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ano	ano	ne	ano
Výchova k občanství pro 9. ročník	ano	ano	ne	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Výchova k občanství pro 7. ročník	ano	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Občanská výchova 6	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Občanská výchova 8	ano	ano	ano	ne	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Občanská výchova 7	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ano	ano
Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne
celkem	10	4	4	4	6	3	3	3	3	4	3

V porovnání se zeměpisnými učebnicemi je samozřejmě počet map v učebnicích občanské výchovy podstatně nižší, stejně jako je tomu v případě učebnic Dějepisu. Mapy související s judaismem se vyskytují v učebnicích Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletých gymnázií (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002) a Výchova k občanství pro 9. ročník (Laicmanová, 2018). Obě tyto učebnice obsahují mapy, které zobrazují rozšíření náboženství ve světě včetně judaismu. Grafy související se zájmovým tématem se ve zkoumaném vzorku učebnic nevyskytují.

Fotografie a obrázky se v učebnicích týkají zejména judaismu. Nejčastěji je zobrazeny Davidova hvězda (5x), sedmiramenný svícen (3x) a synagoga (5x). Ze synagog je zobrazena dvakrát Staronová synagoga v Praze a jednou Velká synagoga v Plzni. V učebnici Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002) obsahuje také historickou fotografii bývalé synagogy v Olomouci s informací, že tato synagoga byla dostavěná v roce 1897 a v roce 1939 zapálená fašisty a srovnána se zemí. Ve dvou učebnicích lze nalézt fotografii rabína, který čte ze svitku Tóry. Fotografie Zdi nářků je zobrazena dvakrát, v obou případech v učebnici Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletých gymnázií (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002). Fotografie související s holocaustem lze nalézt ve čtyřech případech (fotografie Židů v Dachau z roku 1945, fotografie transportu lidí do koncentračního tábora, fotografie v koncentračním táboře, fotografie jmen obětí holocaustu na stěnách Pinkasovi synagogy v Praze). V jednom případě lze také nalézt kreslený obrázek Mojžíše. Zkoumaný vzorek učebnic občanské výchovy neobsahuje ani jeden případ jakéhokoliv grafu, souvisejícího s tématem. Stejně tak mapy jsou v těchto učebnicích zastoupeny zřídka, pouze ve dvou případech. Fotografie týkající se tématu lze nalézt v šesti učebnicích, obrázky v pěti učebnicích.

Tabulka 20. Výskyt nejčastějších grafických prvků v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.

Název učebnice	mapa	graf	fotografie	obrázek
Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ano	ano
Výchova k občanství pro 6. ročník	ne	ne	ano	ne
Občanská výchova 7	ne	ne	ne	ano
Výchova k občanství pro 9. ročník	ano	ne	ano	ano
Výchova k občanství pro 7. ročník	ne	ne	ano	ne
Občanská výchova 6	ne	ne	ne	ne
Občanská výchova 8	ne	ne	ano	ne
Občanská výchova 7	ne	ne	ne	ano
Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ne	ne	ano	ano
Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6	ne	ne	ne	ne
celkem	2	0	6	5

Ve zkoumaných učebnicích lze třikrát nalézt úkol, ve kterém mají žáci zjistit, zda se v jejich okolí nenachází synagoga, popřípadě židovský hřbitov. Pětkrát lze najít ve zkoumaných učebnicích úkol, který souvisí s židovskými svátky. Ve dvou případech mají žáci za úkol vysvětlit pojem antisemitismus. Více úkolů obsahuje učebnice Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletých gymnázií (kolektiv autorů nakladatelství Olomouc, 2002). Lze v ní najít tyto úkoly:

- Napište, co se Vám vybaví, když se řekne: cizinec, Rom, Žid... Jaká je Vaše představa?
- Představte si, že byste byli v situaci jako cizinci – Romové, Židé, uprchlíci... (diskuse)
- Proč je Jeruzalém posvátným místem pro židy, křesťany a muslimy? Prohlédněte si posvátná místa v Jeruzalémě.

V opakování, případně shrnutí kapitol nebo učiva učebnic nejsou pojmy Židé a judaismus příliš často zmiňovány. V textovém shrnutí jsou ve dvou případech jen velmi stručné informace typu: „judaismus patří mezi monoteistická náboženství“. Podrobnější je pouze shrnutí kapitoly Judaismus v učebnici Výchova k občanství pro 9. ročník (Laicmanová, 2018). Častější je opakování formou úkolů, ve kterých se ale pojmy Židé a judaismus vyskytují minimálně.

Tabulka 21. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.

Název učebnice	úkol/cvičení	opakování	shrnutí
Občanská výchova pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ne
Výchova k občanství pro 6. ročník	ano	ne	ano
Občanská výchova 7	ano	ne	ne
Výchova k občanství pro 9. ročník	ano	ano	ano
Výchova k občanství pro 7. ročník	ne	ano	ne
Občanská výchova 6	ne	ne	ne
Občanská výchova 8	ano	ne	ne
Občanská výchova 7	ne	ne	ne
Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia	ano	ne	ne
Občanská výchova s blokem Rodinná výchova pro ZŠ a víceletá gymnázia 6	ne	ne	ne
celkem	6	2	2

15. Shrnutí výsledků analýzy

Pokud srovnáme tabulky s výčtem kapitol a počtem jejich výskytů zjistíme, že jsou v tomto kritériu nejvíce jednotné učebnice zeměpisu. Nabízejí celkem devět kapitol, ve kterých lze témata Židé a judaismus v menší i větší míře nalézt. Nejčastěji se jedná o kapitoly, které se přímo věnují náboženství. Dále lze zájmová témata nalézt v kapitolách o obyvatelstvu a v kapitolách věnujících se jihozápadní Asii. Zmínit lze také kapitoly Izrael, Konflikty a kapitolu Rasy, národy, jazyky, kde se také toto téma objevuje. Oproti učebnicím zeměpisu je počet kapitol se zmínkami o Židech a judaismu v učebnicích dějepisu vyšší. Výčet těchto kapitol pokrývá téměř celé historické období zařazené do učiva na 2. stupni ZŠ, a to je zřejmě hlavní příčinou různorodosti kapitol. Nejvíce výskytu informací o Židech a judaismu obsahují kapitoly Vrcholný a pozdní středověk, dále kapitoly České země v 2. pol. 18. st. a v 19. století a Nacismus. Ostatní kapitoly jsou ve výčtu zastoupeny maximálně dvakrát, častěji však pouze jednou. Učebnice občanské výchovy nabízí podstatně méně informací o Židech a judaismu než učebnice zeměpisu a zejména dějepisu. Výčet kapitol je sice rozsáhlejší než u zeměpisu, počet výskytů je ovšem malý. Nejčastěji lze tyto informace nalézt v kapitolách Víra a náboženství. Dva výskyty zaznamenávají kapitoly Kalendář, Člověk v rytmu času a Miniúvod do lidských práv. Ostatní kapitoly jsou už jen po jednom výskytu. Při porovnání rozložení kapitol ve zkoumaných učebnicích lze říct, že největší rozsah kapitol, ve kterých lze témata Židé a judaismus nalézt je v učebnicích dějepisu, současně je ale jejich výskyt nízký při porovnání s kapitolami v učebnicích zeměpisu. Učebnice občanské výchovy jsou na tom s počtem výskytů podobně jako učebnice dějepisu. Různorodost kapitol, ve kterých lze ale nalézt informace o Židech a judaismu je u učebnic občanské výchovy nižší. Nejjednodušší v rozsahu kapitol jsou zeměpisné učebnice. Rozsah kapitol, kde se informace o Židech a judaismu nacházejí sice není velký, ale počet výskytů je vysoký.

Co se týče pojetí námi sledovaného tématu v učebnicích zeměpisu, bylo vyzorováno, že často zmínky o Židech, případně židovském národě souviseli s judaismem nebo s Izraelem a s napětím mezi Židy, Palestinci a arabským obyvatelstvem, nebo jsou také Židé bráni jako zdroj konfliktů v oblasti Izraele. Často je také poukazováno na spojení judaismu s křesťanstvím a islámem, současně je také judaismus zmiňován jako zdroj konfliktů v JZ Asii. V učebnicích dějepisu závisí pojetí tématu na tom, jakému historickému období se daná učebnice věnuje. Téma je tedy postupně zmiňováno v této posloupnosti: starověká Palestina a počátky křesťanství (6. ročník), Židé v období starověku a počátku novověku (7. ročník), Židé v období

novověku (8. ročník) a období před, během a po 2. světové válce (9. ročník). Obdobně jako u dějepisných učebnic záleží u učebnic občanské výchovy na tom, kterému ročníku ZŠ je učebnice určena. V učebnicích pro 6. ročník je téma zmíněno v souvislosti s kalendářem a svátky, v učebnicích pro 7. ročník je téma zmíněno v souvislosti s útlakem Židů, učebnice 8. ročníku jsou na informace k tématu chudé, učebnice 9. ročníků poskytují informace k tématu v souvislosti s tématy o náboženství a útlaku Židů během 2. světové války.

Ve všech učebnicích byly hledány následující společné pojmy: judaismus, židé, synagoga, Tóra a Mojžíš. Pro přehled je níže uvedena tabulka pro porovnání mezi jednotlivými učebnicemi.

Tabulka 22. Výskyt vybraných pojmů ve zkoumaných učebnicích.

pojem	učebnice		
	zeměpis	dějepis	občanská výchova
judaismus	12	5	4
Židé	14	16	10
synagoga	4	10	6
Tóra	3	4	3
Mojžíš	4	5	3

Z tabulky je patrné, že pojem judaismus je nejčastěji zmiňován v učebnicích zeměpisu, a to zejména v souvislosti s jeho rozšířením. Pojem Židé je zmíněn ve všech zkoumaných učebnicích dějepisů. Tento fakt potvrzuje to, jak byli Židé významnou skupinou obyvatelstva během celého historického období probíraného v dějepisných učebnicích. Synagoga je nejčastěji zmíněna v učebnicích dějepisů, a to zejména v kapitolách o období 2. sv. války (např. vypalování synagog) a také je tento pojem součástí popisku fotografie. Pojmy Tóra a Mojžíš jsou také nejčastěji zastoupeny v učebnicích dějepisů. Z ostatních častěji zmiňovaných pojmů mimo výše uvedenou tabulku lze uvést následující pojmy:

- v učebnicích zeměpisu se nachází sedmkrát pojem Zeď nářků (jako významné místo židů) a šestkrát pojem židovský stát (v souvislosti s Izraelem)
- v učebnicích dějepisů je osmkrát zmíněn pojem pogrom (v souvislosti s útlakem Židů během období 2. sv. války)

- učebnice dějepisu se zaměřují spíše na židovské obyvatelstvo, místo na judaismus (mimo učebnic období starověku, případně středověku)

V oblasti grafických prvků pracují učebnice zeměpisu podle očekávání velmi často s mapami. Jednalo se o mapy rozšíření náboženství, kde až na výjimky byly tyto mapy přesné. Graf zastoupení judaismu ve světě je ale pouze v jedné učebnici (nachází se i v další učebnici, ale tento graf neobsahuje judaismus). Na fotografiích v učebnicích zeměpisu je nejčastěji zobrazována Zeď nářků, dále synagoga a Chrámová hora. Ilustrované obrázky obsahují jen dvě učebnice. Mapy lze nalézt i v učebnicích dějepisu, a to i ty, které obsahují informace o Židech a judaismu. Grafy ve dvou případech zobrazují strukturu obyvatelstva Československa mezi 1. a 2. světovou válkou. Fotografií i obrázků je v dějepisných učebnicích velké množství. Nejčastěji se týkají života Židů za 2. sv. války. Ilustrovaných obrázků je také mnoho a zobrazují většinou situace ze života Židů. V učebnicích občanské výchovy se fotografie a obrázky týkají zejména judaismu. V oblasti grafických prvků, je výskyt v učebnicích dějepisu a zeměpisu vysoký a srovnatelný. V tomto případě zaostávají učebnice občanské výchovy, ty obsahují zejména fotografie a obrázky, mapy a grafy však v porovnání s předešlými učebnicemi obsahují pouze minimálně.

Úkoly, respektive cvičení a také shrnutí se v učebnicích zeměpisu objevují v hojném množství. Úkoly a cvičení obsahuje celkem 11 učebnic z 16. Shrnutí, ve kterém je zmíněno téma Židé, popř. judaismus lze nalézt v 10 učebnicích. Ještě bohatší jsou na výskyt úkolů, cvičení, shrnutí a opakování učebnice dějepisu. Úkol, popř. cvičení související se zájmovým tématem obsahují všechny učebnice s vyjma jedné. Opakování a shrnutí lze nalézt v 10, respektive v 12 učebnicích. Učebnice občanské výchovy jsou bohatší pouze na úkoly a cvičení. Opakování a shrnutí, které by se týkalo námi sledovaného tématu lze nalézt jen ve dvou učebnicích. Nutno podotknout, že učebnice nabízely poměrně velké množství úkolů, respektive cvičení, které souvisely s tématy Židé nebo judaismus. Ve shrnutí, případně opakování byla sice tato témata zmíněna také poměrně často, ale většinou se jednalo o stručné informace. Pomyslným vítězem v této kategorii se tak stávají učebnice dějepisu.

16. Diskuse

Tato práce se zabývá tématem Židé a judaismus v učebnicích pro 2. stupeň základních škol. Jak už bylo zmíněno v přehledu literatury, jedinými českými výzkumy, které se zabývají těmito tématy ve školních učebnicích jsou ty od autorů Frankla (1999) a Pavláta (1998). Jejich výzkumy se týkají pouze učebnic dějepisu. Přesto lze zmínit některé jejich zjištěné výsledky a porovnat je s výsledky v této práci.

Michal Frankl (1999) například ve své práci konstatuje: *„podle velké části současných učebnic dějepisu by se mohlo zdát, že od pozdního středověku až do doby osvícenství a počátků židovské emancipace v českých zemích a v Evropě žádní Židé nežili“*. Pro potvrzení tohoto tvrzení je třeba se podívat na analýzu učebnic pro 7. ročníky. Na základě mého zjištění lze v této oblasti rozeznat jistý posun. Ve všech učebnicích pro 7. ročníky jsou informace o Židech obsaženy v nemalé míře. Židé jsou například popisovány jako odlišný národ od ostatního obyvatelstva, je popsán život Židů v daném období a to zejména v souvislosti s měšťanským obyvatelstvem. Dále jsou zmiňovány např. pogromy. Učebnice zařazené do našeho výzkumu obsahují o Židech více informací než ty z Franklova výzkumu. Stejně tak Frankl zmiňuje: *„příležitostně se v učebnicích objevují věty o úloze židovských bankéřů a Židů při půjčování peněz“*. I tyto informace lze ve třech zkoumaných učebnicích pro 7. ročníky dohledat. Dalším zjištěním Frankla se týká antisemitismu: *„je patrné, že v novějších učebnicích zaměřených na obecné dějiny, našel již výklad o rasismu a antisemitismu jako součást nacistické ideologie a o protižidovských opatřeních před začátkem války své – doufejme – pevné místo“*. Toto zjištění lze na základě provedené analýzy potvrdit. Antisemitismus a útlak židovského obyvatelstva je zmiňován ve všech učebnicích pro 9. ročníky ZŠ a to vždy v souvislosti s tématem o nacismu. Učebnice k antisemitismu obsahují velké množství informací, v některých případech vyčleněné do samostatných rozsáhlých kapitol.

Práce Pavláta (1998) se zaměřuje na zastoupení židovské tematiky v učebnicích dějepisu. Autor například tvrdí, že židovská přítomnost není až na výjimky zaznamenávána systematicky. To lze potvrdit při pohledu na množství kapitol v učebnicích dějepisu, ve kterých se zmínka o Židech objevuje. V rámci této práce totiž bylo zjištěno, že dějepisné učebnice obsahují informace o Židech v různých kapitolách, jejichž množství značně převyšuje počet kapitol v učebnicích zeměpisu a občanské výchovy. Pavlát dále kritizuje učebnice novověku: *„ze změní nahodilých glos si žák či student nemůže utvořit ani základní obraz o židovských dějinách jako integrální součásti novověkých dějin“*. Výzkum této práce potvrdil zjevné

zlepšení. V učebnicích novověku (8. ročník) je popisován útlak Židů a ve všech těchto učebnicích je zmíněna hilsneriáda. Problematiku hilsneriády Pavlát ještě popisuje takto: „z formulací řady textů není vůbec zřejmé, zda Leopold Hilsner vraždil, či ne. Plných šest učebnic zmiňuje aféru jen proto, aby vyzdvihly obranu obviněného T. G. Masarykem. Aféra tak slouží k „pozitivní“ informaci o osobnosti pozdějšího prezidenta, ale hanebné okolnosti rozsudku a všenárodní antisemitská kampaň zůstaly téměř nepovšimnuty“. První část tohoto tvrzení o tom, zda Hilsner vraždil či ne lze potvrdit. I učebnice v našem výzkumu totiž neurčují přesně, zda byl či nebyl Hilsner vrahem. Druhá část tvrzení ale není naším výzkumem zcela potvrzena. Osoba T. G. Masaryka je téměř vždy v souvislosti s hilsneriádou zmíněna, ale zároveň nelze tvrdit, že by tyto informace nějak významně vedly k pozitivnímu obrazu T. G. Masaryka. Pavlát ještě dále doplňuje následující tvrzení: „při výkladu období holocaustu je většina učebnic výrazně lepší. O to více zarážejí texty jiné. Pro některé autory genocida Židů představuje marginálii, která si nezaslouží samostatné pojednání. V souvislosti s nástupem nacismu se tak v jejich textech například hovoří jen o ekonomických zřetelích Hitlerova antisemitismu, ale ne již o koncentračních táborech v Německu, řádění SA či říšském pogromu - „křišťálové noci“ - v listopadu 1938“. Pokud bychom měli srovnat uvedené Pavlátovo tvrzení s výsledky v této práci, je třeba se podívat na učebnice pro 9. ročníky. Ty byly zastoupeny celkem čtyřmi výtisky. Ve všech z nich se téma Židé objevuje v souvislosti s nacismem, a to v hojné míře. V učebnicích je popisován postoj nacistů k židovskému obyvatelstvu, antisemitismus a následné pronásledování Židů se zaměřením nejen na Německo, ale i Československo. Učebnice tomuto tématu věnují samostatné a poměrně rozsáhlé kapitoly. Textové informace doplňují i rámečky a grafické prvky (např. fotografie z křišťálové noci, z koncentračního tábora apod.). V současných učebnicích dějepisu je tedy ohledně tohoto tématu znát výrazné zlepšení.

17. Závěr

Tato práce nabízí analýzu témat Židé a judaismus v učebnicích pro 2. stupeň základních škol. Hlavním cílem práce bylo analyzovat textové, grafické a další doplňující informace včetně úkolů, cvičení, shrnutí a opakování učiva a to vše vždy jen v souvislosti s tématy Židé a judaismus.

V rámci teoretické části práce je obsažen přehled literatury, která se týká výzkumu učebnic. Byl také popsán úvod do tématu učebnice, dále funkce učebnice, strukturní komponenty a hodnocení učebnic.

Praktická část práce obsahuje analýzu RVP ZV se zaměřením na to, ve kterých oblastech lze očekávat, že bude obsaženo učivo o Židech a judaismu. Dále je analýza rozdělena na tři části (zeměpis, dějepis, občanská výchova). V každé této části byly analyzovány kapitoly s obsahem zájmového tématu, textové a grafické prvky, vybrané pojmy, úkoly, cvičení, shrnutí a opakování učiva. Učebnice byly následně ve shrnutí srovnány mezi sebou.

V rámci analýzy kapitol, ve kterých se témata Židé a judaismus objevují lze pozorovat, že nejjednodušší jsou učebnice zeměpisu. To znamená, že se informace o Židech a judaismu objevuje ve zkoumaných zeměpisných učebnicích v podobných kapitolách. Učebnice dějepisu vykazovaly největší nejednotnost, která byla zapříčiněna tím, že se téma objevovalo po celé historické období v rámci učiva 2. stupně ZŠ.

V učebnicích zeměpisu bylo téma často zmíněno v souvislosti s konflikty, v dějepisných učebnicích v souvislosti se životem ve středověku a s obdobím 2. světové války, učebnice občanské výchovy zařazovali téma do kapitol o kalendáři a svátcích.

Co se výskytu pojmů týče, je na místě zdůraznit malý počet výskytu pojmu judaismus v učebnicích dějepisu. Tyto učebnice se totiž více zaměřují na židovské obyvatelstvo. Judaismus je v nich řešen v učebnicích období starověku případně středověku.

Mapy a grafy týkající se tématu jsou zastoupeny zejména v učebnicích zeměpisu. Dějepisné učebnice a učebnice občanské výchovy naproti tomu nabízejí více fotografií, případně ilustrovaných obrázků.

Nejvíce úkolů, cvičení a případného shrnutí nebo opakování učiva v souvislosti s výzkumným tématem lze nalézt nejvíce v učebnicích dějepisu.

Diskuse konfrontuje výsledky analýzy v této práci s výzkumy Frankla a Pavláta. I přesto, že jejich práce jsou už více jak 20 let staré, lze některé jejich závěry potvrdit. V mnoha ohledech se ale zkoumané učebnice zlepšily nejen v kvantitě, ale i kvalitě podaných informací o Židech a judaismu.

18. Summary

This work offers an analysis of the topics of Jews and Judaism in textbooks for the 2nd level of primary schools. The main goals of the work were to analyze textual, graphical and other supplementary information, including tasks, exercises, summaries and repetitions of the curriculum, all always in connection with the topics of Jews and Judaism.

The theoretical work contains an overview of the literature related to textbook research. An introduction to the textbook topic, as well as textbook functions, structural components and textbook evaluation were also described.

The practical part of the work contains an analysis of the FEP ZV with a focus on which areas can be expected to include the subject of Jews and Judaism. Furthermore, the analysis is divided into three parts (Geography, History, Civics). In each of these parts, chapters with the content of the topic of interest, textual and graphical elements, selected concepts, tasks, exercises, summaries and repetitions of the curriculum were analyzed. The textbooks were then compared in summary.

As part of the analysis of the chapters in which the topics of Jews and Judaism appear, it can be observed that the most uniform are the textbooks of Geography. This means that information about Jews and Judaism appears in the textbooks studied in similar chapters. History textbooks showed the greatest inconsistency, which was caused by the fact that the topic appeared throughout the historical period within the curriculum of the 2nd grade of elementary school.

In Geography textbooks, the topic was often mentioned in connection with conflicts, in history textbooks in connection with life in the Middle Ages and the Second World War, Civic textbooks included the topic in chapters on the calendar and holidays.

Regarding the occurrence of the terms, it is possible to emphasize the small number of occurrences of the term Judaism in history textbooks. These textbooks focus more on the Jewish population. Judaism is addressed in them in textbooks of antiquity or the Middle Ages.

Maps and graphs related to the topic are represented mainly in Geography textbooks. History and Civic textbooks, on the other hand, offer more photographs or illustrated pictures.

Most tasks, exercises and possible summaries or repetitions of the curriculum in connection with the research topic can be found most in history textbooks.

The discussion confronts the results of the analysis in this work with the research of Frankl and Pavlát. Even though their work is more than 20 years old, some of their conclusions can be confirmed. In many respects, however, the textbooks examined have improved not only in the quantity but also in the quality of the information provided about Jews and Judaism.

19. Seznam literatury

19.1 Tištěné zdroje a prameny

Encyklopedie náboženství ; [uspořádal M. Elser]. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997. ISBN 80-7192-188-2.

FISHBANE, Michael A. *Judaismus: zjevení a tradice.* V českém jazyce vyd. 3. Praha: Prostor, 2003, c1996. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260-086-9.

Gray, Michael. (2013). EXPLORING PUPIL PERCEPTIONS OF JEWS, JEWISH IDENTITY AND THE HOLOCAUST. *Journal of Modern Jewish Studies.* 12. 10.1080/14725886.2013.832564.

CHOURAQUI, André. *Dějiny judaismu.* Praha: Victoria Publishing, 1995. Vědět víc (Victoria Publishing). ISBN 80-85865-81-5.

KALHOUS, Zdeněk a Otto OBST. *Školní didaktika.* Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-571-4.

KEMP, Hugh P. *ABC světových náboženství.* Praha: Česká biblická společnost, 2014. ISBN 978-80-87287-65-1.

KNECHT, Petr a Tomáš JANÍK. *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu.* Brno: Paido, 2008. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-174-4.

KÜNG, Hans. *Židovství.* Přeložil Vladimír PETKEVIČ, přeložil Daniela BLAHUTKOVÁ, přeložil Dagmar POHUNKOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2016. ISBN 978-80-7485-110-0.

LANCASTER, Brian. *Judaismus.* [Praha]: Ikar, 2000. ISBN 80-7202-704-2.

M. Császár, Zsuzsa & Vati, Tamás. (2012). The Representation of Islam in the Hungarian Geography Textbooks. *Review of International Geographical Education Online.* 2.

MAŇÁK, Josef a Dušan KLAPKO. *Učebnice pod lupou.* Brno: Paido, 2006. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 80-7315-124-3.

MAŇÁK, Josef a Petr KNECHT, ed. *Hodnocení učebnic.* Brno: Paido, 2007. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-7315-148-5.

PAVLÁT, Leo, ed. *Židé - dějiny a kultura*. 4. vyd. V Praze: Židovské muzeum, c2007. ISBN 978-80-86889-59-7.

Pavlát, Leo. *Židovská tematika v českých školách*. Americký židovský výbor. 1998.

PETLÁK, Erich. *Všeobecná didaktika*. Bratislava: Iris, c1997. ISBN 80-88778-49-2.

PRŮCHA, Jan, Eliška WALTEROVÁ a Jiří MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Šesté, aktualizované a doplněné vydání. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1228-7.

PRŮCHA, Jan. *Teorie, tvorba a hodnocení učebnic: studijní příručka*. 2.dopl.vyd. Praha: Ústřední ústav pro vzdělávání pedagogických pracovníků, 1989. Pomocný učební text.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. ISBN 80-85931-49-4.

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-49-4.

S. Zecha and S. Popp , "Treatment of the theme Islam in German Geographical Education: Case Study of Bavarian Geographical Curriculum", *Review of International Geographical Education Online*, vol. 4, no. 1, pp. 26-39, Apr. 2014

SIKOROVÁ, Zuzana. *Hodnocení a výběr učebnic v praxi*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007. ISBN 978-80-7368-412-9.

SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?*. Třetí vydání. Přeložil Eva DOBŠÍKOVÁ, přeložil Pavel DOBŠÍK. Brno: Barrister & Principal, 2018. ISBN 978-80-7364-083-5.

WAHLA, Arnošt. *Strukturní složky učebnic geografie*. Praha, 1983.

Zecha, S.; Popp, S.; Yaşar, A. (2016). Islam and Muslim Life in Current Bavarian Geography Textbooks. RIGEO, 6 (1), 86-110. Retrieved from <http://www.rigeo.org/vol6no1/Number1Spring/RIGEO-V6-N1-5.pdf>

ZUJEV, Dmitrij Dmitrijevič. *Ako tvoriť učebnice*. Bratislava, 1986.

19.2 Internetové zdroje

Dvořáková, R. M., & Absolonová, K. (2017). Obsahová analýza tématu evoluce člověka v českých učebnicích přírodopisu a biologie. *Scientia in Educatione*, 8(2). <https://doi.org/10.14712/18047106.765>

Havelková, Lenka & Hanus, Martin. (2015). Analýza učebnic biologie, dějepisu a matematiky z hlediska rozvoje mapových dovedností. *Informace ČGS*. 34. 1–16.

Hodnocení učebnic zeměpisu z hlediska environmentální etiky. [online]. Matějček, Seidlová-Šilhánová. *Geografické rozhledy*. 2012. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/440/pdf>.

Jaká kritéria jsou důležitá pro učitele zš při výběru učebnic zeměpisu? [online]. Knecht, Weinhofer. PDF MU v Brně. 2006. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z <https://www.ped.muni.cz/weduresearch/publikace/0012.pdf>.

Knecht, P. Pojmy v učebnicích zeměpisu a jejich přiměřenost věku žáků. *Pedagogická orientace* 2008, roč. 18, č. 2, s. 22–36. ISSN 1211-4669.

Konečné řešení židovské otázky v současných učebnicích dějepisu. [online]. FRANKL, Michal, 1999. [cit. 11.6.2021]. Dostupné <https://www.holocaust.cz/vzdelavani/ucebnice/konecne-reseni-zidovske-otazky-v-soucasnych-ucebnicich-dejepisu/>.

Obraz židovského fenoménu v českých učebnicích. [online]. PAVLÁT, Leo. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z <https://www.holocaust.cz/zdroje/clanky-z-ros-chodese/ros-chodes-1998/prosinec-10/opomijene-dejiny/>.

Praktický průvodce judaismem. [online]. CEPOL, 2018. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z https://www.cepol.europa.eu/sites/default/files/Guide_to_Judaism_CS.pdf.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online]. MŠMT, 2021. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>,

Směrnice náměstka ministra pro vzdělávání ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k postupu a stanoveným podmínkám pro udělování a odnímání schvalovacích doložek učebnicím a učebním textům a k zařazování učebnic a učebních textů do seznamu učebnic. [online].

MŠMT, 2013, [cit. 10.6.2021]. Dostupné z <https://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/schvalovaci-dolozky-ucebnic>.

Srovnávací analýza typů nonverbálních prvků v současných českých a německých učebnicích školní geografie. [online]. Janko. MU v Brně. 2015. [cit. 11.6.2021]. Dostupné z https://www.researchgate.net/publication/276457908_Srovnavaci_analyza_typu_nonverbalnich_h_prvku_v_soucasnych_ceskych_a_nemeckych_ucebnicich_skolni_geografie.

z hlediska rozvoje mapových dovedností. Informace ČGS, 34, č. 2, s. 1–16.

19.3 Učebnice zařazené do výzkumu

ANDĚL, Jiří, Jana PEŠTOVÁ a Ladislav SKOKAN. *Asie a Evropa: zeměpis pro základní školy a nižší ročníky osmiletých gymnázií*. Praha: Prospektrum, 1997. ISBN 80-85431-67-X.

BARTOŠKOVÁ, Pavla. *Občanská výchova: pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2000. ISBN 80-7182-093-8.

BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila, Lubor KYSUČAN a Marie FEJFUŠOVÁ. *Dějepis 6: vzdělávací oblast Člověk a společnost : učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-127-5.

BEZCHLEBOVÁ, Maria. *Občanská výchova pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. 2. upr. a dopl. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-137-3.

BROM, Zdeněk, Dagmar JANOŠKOVÁ, Monika ONDRÁČKOVÁ, Dagmar ŠAFRÁNKOVÁ, Hana MARKOVÁ a Jitka ŠEBKOVÁ. *Občanská výchova 7: učebnice pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2019. ISBN 978-80-7489-471-8.

ČAPKA, František a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 8: vzdělávací oblast Člověk a společnost : učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Šesté vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-179-4.

Dějepis 6: pro základní školy a víceletá gymnázia. 2., aktualizované vydání. Plzeň: Fraus, 2018. ISBN 978-80-7238-545-4.

Dějepis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2018. ISBN 978-80-7489-034-5.

Dějepis 8: pro základní školy a víceletá gymnázia. 2. upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2017. ISBN 978-80-7489-273-8.

DEMEK, Jaromír a Ivan MALÍŠ. *Zeměpis 7: pro základní školy.* Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7235-383-5.

DEMEK, Jaromír. *Zeměpis pro základní školy 7.* Úvaly: Albra, 2005. Učebnice pro základní školy. ISBN 80-7361-008-6.

GRÜNHUTOVÁ, Petra, Michaela JINDRÁČKOVÁ, Petr MÁCHA, Vladimíra HORKÁ a Veronika KRÁLOVÁ. *Hravý dějepis 6: pravěk a starověk : pro 6. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP.* Praha: Taktik, [2015-2016]. ISBN 978-80-87881-75-0.

HERINK, Josef a Václav VALENTA. *Současný svět: učebnice zeměpisu pro základní školy a víceletá gymnázia : pro 8. nebo 9. ročník : základy společenského, hospodářského a politického zeměpisu, lidé a příroda - životní prostředí.* 3., upr. vyd. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2010. ISBN 978-80-86034-94-2.

HOLEČEK, Milan a Bohumír JANSKÝ. *Zeměpis světa 2: učebnice zeměpisu pro základní školy a víceletá gymnázia : Amerika - Asie.* 5., upravené vydání. Praha: Nakladatelství České geografické společnosti, 2020. ISBN 978-80-87476-03-1.

CHALUPA, Petr a Dana HÜBELOVÁ. *Zeměpis 9: lidé a hospodářství.* 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019-. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-057-5.

CHALUPA, Petr, Jaromír DEMEK a Jaromír RUX. *Zeměpis pro 8. a 9. ročník základní školy.* Praha: SPN, 1998. ISBN 80-7235-004-8.

CHALUPA, Petr, Martin WEINHÖFER a Dušan KRÁČMAR. *Zeměpis 9: lidé a hospodářství : učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvarty víceletého gymnázia.* Brno: Nová škola - Duha, [2019]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-11-3.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ a Anna ČEČILOVÁ. *Občanská výchova 6: s blokem Rodinná výchova : pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2., upr. vyd. Plzeň: Fraus, 2009. ISBN 978-80-7238-886-8.

JANOŠKOVÁ, Dagmar, Monika ONDRÁČKOVÁ, Zdeněk BROM, Anna ČEČILOVÁ a Dagmar ŠAFRÁNKOVÁ. *Občanská výchova 6: pro základní školy a víceletá gymnázia.* 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2018-. ISBN 978-80-7489-450-3.

JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPILO. *Dějepis 9: moderní dějiny : učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola - Duha, [2020]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-20-5.

KOHOUTOVÁ, Alice, Jiří PREIS a Jiří DVOŘÁK. *Zeměpis 7: pro základní školy a víceletá gymnázia : [nová generace]*. Plzeň: Fraus, 2014. ISBN 978-80-7489-025-3.

KORTUS, František a František TEPLÝ. *Zeměpis: svět : pro 2. stupeň základní školy*. 2. upravené vydání. Praha: Parta, 2019-. ISBN 978-80-7320-262-0.

LAICMANOVÁ, Antonie. *Výchova k občanství 9: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 5. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2018. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-008-7.

LUNEROVÁ, Jitka, Radim ŠTĚRBA a Monika SVOBODOVÁ. *Výchova k občanství 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. Sedmé vydání. Brno: Nová škola, 2020. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-202-9.

MÁCHA, Petr a Michaela JINDRÁČKOVÁ. *Hravý dějepis 8: novověk : pro 8. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2018-. ISBN 978-80-7563-135-0.

MÁCHA, Petr. *Hravý dějepis 7: středověk a raný novověk : pro 7. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2017-. ISBN 978-80-7563-068-1.

MIRVALD, Stanislav a Miloslav ŠTULC. *Společenské a hospodářské složky krajiny: zeměpis pro 8. a 9. ročník základní školy a nižší ročníky víceletých gymnázií*. 2., upr. vyd. [i.e. 3. vyd.]. Praha: Fortuna, 2008. ISBN 978-80-7373-052-9.

OSTAP, Pavel, Lenka JEDLIČKOVÁ, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ, František KOLOUCH, Petr MÁCHA a Michaela JINDRÁČKOVÁ. *Hravý dějepis 9: nejnovější dějiny : pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, 2020. ISBN 978-80-7563-242-5.

PARKAN, František, Tomáš MIKESKA a Markéta KAŠPAROVÁ PARKANOVÁ. *Dějepis 9: pro základní školy a víceletá gymnázia*. 2., upravené vydání. Plzeň: Fraus, 2018. ISBN 978-80-7489-291-2.

PEŠTOVÁ, Jana. *Zeměpis 9 pro základní školy a víceletá gymnázia*. Plzeň: Fraus, 2008. ISBN 978-80-7238-590-4.

- PLUSKAL, Miroslav. *Společenské složky krajiny: Politická mapa světa : zeměpis pro 8. ročník ZŠ a příslušné ročníky gymnázií*. Praha: Alter, 2003. ISBN 80-7245-049-2.
- PRÁTOVÁ, Karla, Ondřej PECHNÍK a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 7: středověk, počátek novověku : pro 7. ročník základní školy a sekundy víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola - Duha, [2018-2021]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-87591-95-6.
- SKÁCELOVÁ, Jana a Lenka MRÁZOVÁ. *Výchova k občanství*. 6. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2017. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-886-2.
- STRAŠILOVÁ, Gabriela, Eliška KUBŮ, Eva KYŠOVÁ, et al. *Hravý zeměpis 9: lidé a hospodářství : pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia : v souladu s RVP*. 2. vydání. Praha: Taktik, [2015]-2020. ISBN 978-80-7563-287-6.
- SVATOŇOVÁ, Hana. *Zeměpis 7: učebnice vytvořená v souladu s RVP ZV*. 7. aktualizované vydání. Brno: Nová škola, 2019. Duhová řada. ISBN 978-80-7600-077-3.
- VALENTA, Milan a Oldřich MÜLLER. *Občanská výchova 8: pro 8. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Úvaly: ALBRA spol. s r.o., 2020. ISBN 978-80-7361-114-9.
- VALENTA, Milan, Oldřich MÜLLER a Ivana HAVLÍNOVÁ. *Občanská výchova 7: pro 7. ročník základní školy a odpovídající ročník víceletých gymnázií*. Úvaly: ALBRA spol. s r.o., 2017. ISBN 978-80-7361-108-8.
- VÁLKOVÁ, Veronika a František PARKAN. *Dějepis 7 pro základní školy*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2008. ISBN 978-80-7235-373-6.
- VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 6 pro základní školy: pravěk a starověk*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2006. ISBN 80-7235-337-3.
- VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 8 pro základní školy: novověk*. 2. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2014-. ISBN 978-80-7235-540-2.
- VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9: nejnovější dějiny : pro základní školy*. 2., upravené vydání. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2016-. ISBN 978-80-7235-577-8.
- VOŽENÍLEK, Vít. *Zeměpis 5: hospodářství a společnost*. Olomouc: Prodos, c2003. ISBN 80-7230-128-4.

20. Seznam tabulek

- Tabulka 1. Strukturní komponenty učebnic podle Průchy (1998)
- Tabulka 2. Učebnice zařazené do výzkumu
- Tabulka 3. Oblast Regiony světa
- Tabulka 4. Oblast společenské a hospodářské prostředí
- Tabulka 5. Oblast Nejstarší civilizace. Kořeny evropské kultury.
- Tabulka 6. Oblast Křesťanství a středověká Evropa.
- Tabulka 7. Oblast Moderní doba.
- Tabulka 8. Oblast Člověk ve společnosti
- Tabulka 9. Oblast Mezinárodní vztahy, globální svět.
- Tabulka 10. Kapitoly s informací o Židech a Judaismu
- Tabulka 11. Výskyt pojmů v učebnicích zeměpisu.
- Tabulka 12. Výskyt grafických prvků v učebnicích zeměpisu.
- Tabulka 13. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích zeměpisu.
- Tabulka 14. Kapitoly v učebnicích dějepisu s výskytem informací o Židech a judaismu.
- Tabulka 15. Výskyt nejčastějších pojmů v učebnicích dějepisu.
- Tabulka 16. Výskyt grafických prvků v učebnicích dějepisu.
- Tabulka 17. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích dějepisu.
- Tabulka 18. Kapitoly v učebnicích občanské výchovy s výskytem informací o Židech a judaismu.
- Tabulka 19. Výskyt nejčastějších pojmů v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.
- Tabulka 20. Výskyt nejčastějších grafických prvků v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.
- Tabulka 21. Výskyt úkolů, cvičení, opakování nebo shrnutí v učebnicích výchovy k občanství/občanské výchovy.
- Tabulka 22. Výskyt vybraných pojmů ve zkoumaných učebnicích

21. Seznam zkratk

RVP – Rámcový vzdělávací program

RVP ZV - Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání